Celbrieven

Wies Moens

bron
Wies Moens, *Celbrieven*. De Sikkel, Antwerpen 1923 (3de druk)

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/moen007celb01_01/colofon.htm

I
Desember, 1919.
Aan Dr. A.J.

Ik beweeg mij over 9 m^2 tichelvloer. Zo is de begrenzing des vleses! Maar de geest blijft vrij. Als ik mijn 9 m^2 tichelvloer aan 't boenen ben, stel ik mij voor dat ik al het onrecht weg-was van het aanschijn der wereld.

Daar is veel onrecht gepleegd; en het aanschijn der aarde is geworden, als een sneeuwveld na hekse-sabbat! De temperatuur is hier laag, als in het hart van de oude wereld waar het vuur uitdoofde, de liefdebrand. Prometheus werd gezien, dwalend tussen de rotsen, waaraan verroest de oude kluisters hangen. De gieren hebben bloedige snavels.

Mijn hart is wel een vaste klomp van harde verbittering. Maar als daarbuiten, op een tak die ik niet zien kan, een wintervogel (sneeuwwit, op een stekeldorentje - het oude lied!) zijn din-don-deine slaat, och als daar maar één druppeltje klare vogelzang op mijn hart valt, smelt de klomp, als was dat brandt op Mei-altaren!

Dragen alle eerlike lui uniformen met blinkende knopen en kepi's met zilverband? Ik weet niet of de bozen een ander gelaat hebben als de goeden. Kwaaddoeners dragen een kap over hun hoofd. Ik zag nooit het gelaat van een booswicht. Ook mijn eigen gelaat kan ik niet zien. Misschien is dat goed. Ik kon anders razend worden.

Komt het nu weer? Als ik aanhoudend staar, op de witte wand staar, komt het altijd. De verschijning. Zij komt uit de witte wand: het is als een licht dat plots in een

nis wordt gesteld. De hele gestalte is licht, alleen het gelaat is donker; daar hangt rouw over de oogleden. Het is een zeer fijn gelaat, zacht als het aanschijn Christi.

Zo was mijn laatste droom. Een jonge Romein, in knapedracht. Hij stond: dat wil zeggen, staan was het enige wat hij deed. Onder zijn arm hield hij een speer. De schacht van de speer was zwart, en de punt naar de grond gekeerd. Het was of de jonge Romein eeuwig zô staan zou. Aan zijn voeten lag een meisje. Zij lag er als Magdalena aan de voet van het Kruis en hield zijn knieën omklemd. Toen zij haar gelaat ophief, zag ik dat het nat was van tranen. Maar niet zodra hadden haar ogen die van de jongeling gevonden, of daar lichtte over haar aangezicht al de glans van de eerste morgen die straalde van Gods gelaat! Ik geloof dat het jongelingsbeeld toen plots levend geworden is. Ik ben wakker

geschoten. Mijn strozak was hard gelegen.

Eens heb ik met drie woorden - lamp, olie en aartsengel - een lied gezongen dat Boodschap konden zou. Zo de herder, die uit drie tonen op zijn schalmei lokt de ziel der dingen en aller dingen één-zijn. Mijn woorden waren volle levenskelken, zij maakten mij en anderen rijk genoeg. Wie draagt nu de Boodschap daarbuiten en zingt zijn volle levenslied? O, het leven, het leven, de God-verwerkelikende Daad! Gods aanschijn naar voor te beitelen uit de harde dag! ‘Laat mij mijn ziel dragen in het gedrang’ - aldus begon het gebed dat werd geboren op Kersavend in een gevangeniscel.

Eens was een avond zo, daarbuiten, mistig en koud. Ik slenterde door de stad. Bedelaars raakten mij in het gedrang, spraken mij aan met stotterende stem. In mijn ogen (ik droeg mijn ogen zo licht en klaar!)

zochten vrouwen begeerte naar zonde. Het licht boven de stad was als één grote, rode mond. In 'Merry Grill' dansten meisjes met roze vlees - bloesem van de appelaar - waaruit kinderen nooit worden geboren. Gelukkig de wandelaar die Liefde droeg op dit uur, gesloten in het warme schrijn van zijn hart: God schreed in hem, langs de lanen waar in 't slijk de dorre blaan vergaarden!

Soms vraag ik me af, of 'ik' wel 'ik' ben. En of deze gevangeniscel geen droom is. Maar dat zijn wel degelik koude, witte muren. En die blauwe vlek, met het ronde ruitoog erin, is wel een ongenadige deur! Dus 'ik' ben 'ik', en 'ik' zit in een gevangeniscel. Maar waarom? Ik heb veel lust om met het stomste gezicht van de wereld het 'Hep ik ooit fa me leve!' van een Amsterdamse komenijsvrouw na te bauwen! Maar het is toch klaar, jongen!

Waarom was je nu ook zo dwaas ‘Vlaming’ te zijn?

Alles is hier oudbakken! Niet alleen het brood, maar ook de lucht, en het licht. Het lijkt wel of de lucht, waarin ik hier adem en leef, uit konserveblikjes kwam. En het licht dat door de matte ruitjes binnendringt, is niet het licht van vandaag, het lijkt veeleer het licht van vôôr een maand, glansloos en versleten. Van de hemel zie ik alleen een spie, een grauwe lap, gevat tussen hoge muren en de kruinen van drie bomen die als Geloof, Hoop en Liefde zijn.

Dit is nu een wonder idee. De wereld draait, en leeft, en loopt naar haar einde (zij loopt wellicht naar haar begin!) en ik ben er niet bij. Het wil me haast onmogelik voorkomen dat de wereld haar gang gaat zonder mij. Ik moet wel een nulliteit van belang geweest zijn! De doden zijn er ook niet meer, en

de wereld doet het zonder ze. Het lijkt altans zo. Maar de doden leven ôver de wereld. Hun adem is door Gods adem geweven. Het is deze adem die de planeten in leven houdt. De glans van hun leven-dat-wàs valt in ons, en wij worden doorvonkt en doorbrand met het heilige vuur van alle heldhaftigheid!

Als mijn gazvlam bibbert (zij bibbert van de kou!) vier ik mijn uren van opstanding. Ik sla mij heen door het licht, en sta in de dag, te midden van mijn volk! Arm volk, dat schuchter uit uw donkere stulpen kruipt. Daar is geen trots in de ogen van uw mannen, uw vrouwen kennen maar de weelde van het baren. Waarom lopen uw kinderen als boetelingen over het land? En toch is uw rogge goed, en de room van uw melk is goed. En gezegend uw zweet: de gouden bevruchting der aarde die u verzadigt! Volk, mijn volk, wie brengt mij de mare

dat gele banieren klaroenen van alle torens? Wie zag de zwarte blommen klauwen naar de hemel?

In de dorpen worden de metten geluid, de wekkende morgenmetten. Daar werden tekens gezien aan de hemel: als het zwaaien van zonnemolens door donkere maartluchten.

II
10 April, 1920.

Mijn goeie, waarde vriend!

‘Vijgen na Pasen’ hoor ik je al mompelen! Waarachtig ik kom wat laat met mijn Paasbrief aandragen, maar het is heus mijn schuld niet... ik heb het de laatste dagen zo biezonder druk gehad, - ik ben op reis geweest! Over mijn tegenwoordigheid als getuige op het proces Jacob c.s. zal de krant je wel geïnformeerd hebben. Ik meen dat het mijn plicht

was, als oud-student van Dr. Jacob aan de Vlaamse Hogeschool, ‘zonder haat en zonder vrees’ mijn herinneringen aan zijn professoraat voor het Assiesenhof te gaan uitspreken. Deze herinneringen zullen steeds zo levend en fris blijven, als dit professoraat uitmuntend was.

De reis naar Antwerpen is in mijn eentonig gevangenisleven (de 11^{e} maand voorarrest is begonnen!) een zeer gewenst intermezzo geweest: dat kan je je voorstellen! En om je nu niet eeuwig met mijn al te dorre cel-filosofie om de oren te zaniken, zal ik je wat over die reis vertellen.

Het was een mottige dag toen wij naar Antwerpen spoorden; wat niet belet dat ik de lucht, en de bomen en het land die dropen van triestige regen, als een goddelike veropenbaring van ongekend, verholen geluk zat toe te knikken door het raampje, de hele reis lang! En de mensen dan! Maar zij keken zo schuw naar

mij. Och! zij zullen zeker wel niet vermoed hebben (in de verste verte niet!) dat mijn hart hun toezong, blij als een kind, eeuwig hetzelfde refrein: ‘Ik heb u lief, allemaal lief; broers van mij, ik heb u lief!’ - Op de overzetboot werd rondom mij en mijn twee bewakers mooi plaats geruimd. Een paar vrouwen (moeders, natuurlik!) kwamen toch heel meewarig naar de ketting kijken om mijn pols, en gingen toen hoofdschuddend stil staan praten over die jonge man, met zijn schijnbaar moeë ogen achter die grote brilglazen, - en die door gendarmen naar de Begijnenstraat werd gebracht - *waarom*? - O, dat ‘waarom’ te zien branden in de ogen van medemensen, en niet te mogen spreken! Toen schoot plots de zon door de wolken, en Antwerpen lag voor een paar ogenblikken in het licht-mirakel!

Hier gaat het gordijn dicht over

het eerste tafereel. Wat tussen de gevangenismuren mijn deel werd wil ik niet ophalen, om de eenvoudige reden dat ik enkel over mijn *reis* wil spreken, dat is de '*bewogenheid*' buiten de celmuren; daarbinnen blijft het toch altijd en overal even armzalig! Nou, met een paar jaargangen van de 'Revue des deux Mondes' (1894 en?), een bende verliefde mussen aan mijn tralievenster, in de buurt een aspirantpistonblazer en een fonograaf die het 'Ave Maria' van Gounod zeer duidelik liet overgalmen elke avend, was het er wel uit te houden! Hou je met dit paar détails tevreden en luister naar het verhaal van het tweede reistafereel, waarboven ik als tietel schrijf: 'Een gesprek over kunst in een dievekar!'

Gunst! Weer eens die mooie, rustige stem te horen van mijn exprofessor in de Germaanse Philologie, Dr. Antoon Jacob! Nu weet ik

waaraan het hem ligt, dat er soms dagen komen waarop zwarte moedeloosheid en donkere opstand mij bekruipen als een nachtmare. Het is de afzondering, het eeuwige zwijgen die zich aan ons wreken lijk alles wat tegennatuurlik is. Staat in de Bijbel niet geschreven: dat de Eenzaamheid niet deugt voor de mens? - Maar laat het wagentje nu maar hotsen en schokken: wij hebben het zo prettig druk over jonge Engelse literatuur. Het is immers heel wat interessanter de tegenstelling te belichten tussen de dionysiese levenswil van een Rupert Brooke, een Wilfrid Gibson, een de la Mare, en de strenge zelf-marteling, het ‘traumenschwere’ transcendentalisme van de Duitsers, - dan de kansen te berekenen van een proces waarin de verslagenen toch steeds soeverein blijven over hun overwinnaars! Kwestie, als Vlaanderen maar de waarheden verneemt die hier dag aan

dag worden uitgesproken. Zijn wij niet jong, en leerden wij niet van alles afstand te doen, opdat een volk zou leven? Wat zijn ten slotte onze vrijheid en ons geluk tegenover het recht, de levensbedingen van 4½ miljoen verwaarloosden? - Moeder Vlaanderen wordt zo hartstochtelik, zo heerlik bemind! - Het gesprek over literatuur wórdt voortgezet, straks over mijn eigen verzen. Wij moeten soms hard roepen om mekaar te verstaan. ‘Pas op, Moens, voor je hoofd!’ Wij worden geschommeld als in een kajuit bij holle zee. Maar prachtig is het lied van Gormflaith in Bottomley's ‘King Lear's Wife’ en ‘The Hare’ van Gibson is een in alle opzichten zeer merkwaardig gedicht!...

Hier zit ik nu al vijf minuten mijn vulpen tussen mijn tanden te draaien. Zal ik het vertellen? Maar dan ben ik inkonsekwent, want het gebeurde binnen de gevangenis en ik zou al-

leen *reis*taferelen schetsen in deze brief. En toch, probeer dat nou maar 'ns voor je-zelf te houden... dat je 't bezoek hebt ontvangen van... je meisje! 't Is er uit. Nu weet je 't. Het was een eeuw geleden dat ik haar zag. Ik wist heus niet meer dat er zo iets bestond als de rijke weelde van bleek bont, losjes gedragen over een mooi-zittend paletot van donkere stof (wijnkleur). - En dat het timbre van een vrouwestem zo zacht kan zijn, dat je 'r bij ontroerd word tot tranen... Het is voorbij.

Ik zit nu weer te schrijven in mijn oud celletje op de Nieuwe Wandeling te Gent. Gister voormiddag ben ik hier toegekomen. Ik deed de terugreis in gezelschap van vier gestraften, waaronder een echte Antwerpse havenschuimer, het volkomenste type van een recidivist dat je maar kan dromen. Ik wist natuurlik aanstonds dat hij ‘zat’ om te ‘pikken’ - waarop hij zeer filosofies liet volgen:

dat je nooit hoeft te zitten 'om er bij te leggen!' Toen hij de intimiteit zo ver gedreven had mij om wat cigarettetabak te verzoeken (een verzoek waaraan ik graag voldeed) waagde hij het even te informeren naar de inhoud van mijn eigen dossier. Twee maal moest ik het zinnetje herhalen: 'ik ben flamingant'. Hij nam mij verbaasd, wantrouwend op van het hoofd tot de voeten... en begreep er niks van! In het coupé gaf hij breedsprakerig het stichtelik relaas ten beste van zijn bewogen schuimersleven. Wat een inzinking, wat een morele puinhoop! Zijn besluit was dat alles 'stiel' is, zie je, - en dat je zo ernstig mag zijn als je wil, op een mooie dag moet je toch in de gevangenis belanden! Aan deze wet ontsnapte volgens de man geen enkel sterveling. En om zijn woorden te staven wees hij naar mij, en zijn Antwerps plat kreeg een zeer pregnante betuigkracht toen hij zei:

‘Kaaik, menier is zoe serjeus, en toch emme z'm te pakke gekrege!’ - God! ook deze man behoort tot het volk dat wij zedelik groot willen maken... Maar de boef was tenminste geen huichelaar. Openhartigheid bleef nog het blinkende sieraad van zijn mens-zijn!

Ik herlees mijn epistel dat tamelik lang is geworden, - en ga nu ineens zitten dromen aan de drie mannen die veroordeeld werden omdat zij Barbertje niet vermoord hadden! Na het proces van de Vlaamse hartstocht[(1)], dit proces van het Vlaams intellekt[(2)]. Wellicht wordt mijn eigen proces nog eens dit van de kinderkruistocht in Vlaanderen! Wanneer?

Iets wil ik je nog zeggen om te besluiten: als onder de strijdende Vlamingen het solidariteitsgevoel zo sterk wordt als onder hun gevangen

(1) Het proces tegen Dr. A. Borms.
(2) Het proces tegen Dr. M. Rudelsheim, Dr. A. Jacob en Herman Vos.

broeders (tijdens mijn verblijf te Antwerpen had ik aan deze solidariteit alles te danken!) dan nadert wellicht de dag waarop zij die vrij de Blauwvoet laten uitvliegen (al heeft ie helaas niet altijd ‘stalen pennen’!) zich onzer gaan herinneren als getrouwen naar wier verlossing het verdrukte land uitziet.

Intussen rijp ik tot man binnen de kale wanden van een sjofele cel, en leer het geduld beoefenen van de hengelaar, en toets de kracht van mijn wil aan de harde kanten van het onafkeerbare! - In Vlaanderen en ons geloof.

III
11 Julie, 1920, 's avends.

Mijn zeer waarde vriend,

Toen ik van morgen op de gebruikelijke wijze werd wakker geben-

geld (er wordt hier tamelik onstuimig geklepeld; het klokje in de gevangenis te Antwerpen b.v. was iets helemaal anders: ik moest telkens denken aan zeepbelletjes die vlug achter mekaar in de lucht worden geblazen) - toen ik dus uit de slaap geklept werd, was mijn allereerste werk: kijken naar het tralievenster. Grijze lucht. Nee maar, zou er dan toch geen hoop op zon zijn vandaag? Ik ben heel dicht bij het venster geklommen: er liepen een paar mauve en roze vegen door de lucht. 't Zit goed, dacht ik toen, en begon mijn dag met: ‘Mijn Vlaanderen heb ik hartelik lief!’

Je weet dat ik nevens professor Dosfel woon? Ik schreef je ook al dat wij samen wandelen, is het niet? Goed. Op het feestprogramma voor onze morgenwandeling stonden: Ge dichten van Jan Celliers. Ik heb zijn bundel ‘Die Saaier’ hier bij mij. Je weet nog dat er een brok van een

deklamator in mij zit. Ik heb mijn beste gedaan. Enfin, het morgenfeest was in de puntjes. Maar het 'nec plus ultra' was toch voor deze namiddag. Je weet er alles van af, ik hoef je niets meer te vertellen. Dit moet ik je toch zeggen: deze hechte, trouwe genegenheid van je moeder, mijn hartelike, dappere hospita, behoort tot het fijnste goud van mijn leven! Haar 11e Julie-geschenk was wezenlik te prachtig. Het werd mij ook door zo'n lieve, eeuwig-lieve handen gebracht! Enfin, ik zit er verlegen mee. Ik zou hier nu absoluut eens voor een half uurtje uit moeten, om jullie allemaal eens gelukkig en hartelik te zoenen! Denk eens aan: terwijl hierbinnen alles zo stil is als op een verlaten kerkhof, terwijl van de verre straat trommelslag en muziekdreun heel eventjes tot hier doorklinken, wordt in twee neven-mekaar-gesitueerde cellen, door twee eenzame gevangenen, met

het geschenk van je moeder feestgehouden! Want ik heb broederlik gedeeld met mijn gebuur - hij doet trouwens hetzelfde! - Nu zitten wij hier op ons eentje te pallieteren: ‘Op de gezondheid van Vlaanderen!’. Laat mij nog eens even inschenken. Prosit!

Het gaat absoluut niet om vandaag de kranten te lezen: er staat te machtig veel in. En al deze geestdrift, al deze vlammende woorden rond Vlaanderen's denkdag, enerveren mij geweldig. Ik mag niet fantazeren. Want dan gebeurt het weer dat ik plots tussen de juichende zingende menigte sta en koud word van aan mijn voetzolen tot in de wortels van mijn haar. Ik mag ook niet dromen, vooral niet aan het roze, diafane geluk van deze namiddag. Want dan word ik zo sentimenteel, en begin te verlangen - wat immers vruchteloos is, en de mannelike kracht in ons al te licht kon

breken of verzwakken. Daarom zet ik mij aan het schrijven. Arbeid brengt mij telkens een dubbele zegening: het brengt mij rust, of het voert mij op. Somtijds, wanneer ik zo heerlik bezig ben aan mijn tweede verzebundel, zit ik hier als een jagende motor; ik voel mij als een van die Middeleeuwse kathedraalbouwers, van wie elk idee een toren was die reuzehoog als een pijl van steen en graniet naar de lucht schoot, om ginder boven de sterren te schragen... Ik kan je dat bijna niet zeggen hoe het is: maar het is alsof ik met vrome, ijvere handen bouwde aan het Leven zelf, alsof ik het Leven optimmerde tot een transatlantieker, met hoge, hoge masten en overweldigende vlaggen in het want!... Er zijn ook andere ogenblikken, waarop ik als een klein kind, demoedig, naar datzelfde Leven mijn handen reik en smeek om veel, veel, om àlles!... Je kent mij, je weet dat ik een geweldige

honger heb naar het Leven. Ik moet wel eens bovenmenselike inspanningen doen om deze honger niet over mij meester te laten. Voor korte tijd nog maakte mij deze strijd dikwels zo ellendige. Ik was er toen fiezies ook erg bar aan toe geweest. Redding heb ik hierin gewonden: mij in opperste demoed aan het Leven te onderwerpen. Het is Zo onuitsprekelik goed het Leven, trots alles wat de mensen smart noemen, pijn, tegenslag, ‘malaise’, en wat weet ik al!

Maar nu heb ik vôôr een paar dagen toch écht weer eens verdriet gehad. Ik heb aan mij-zelf getwijfeld. Ik vroeg mij af: of ik wel voor Vlaanderen alles gedaan had, wat ik heb kunnen doen. Ik was nog zo jong, tè jong eigenlik. Wat ik te geven had was toch maar schuim, geen krachtige sterke wijn... Maar Rosa de Guchtenaere heeft mij gezegd dat zo'n twijfels nonsens zijn. Zij ver-

zwakken, ons, in plaats van ons geestelik rijker te maken.

Rosa de Guchtenaere, hoor ik je mompelen... Heb je dan...? Ja, kameraad, ik heb twee dagen met deze heerlike, edele vrouw opgesloten gezeten in een licht- en luchtloos celletje van het Gerechtshof; op een smal, hard bankje, met rechtover ons een gendarm, maar telkens een allerbeste jongen, hoor! (Eigenlik zijn er geen slechte mensen: uiterlike ruwheid brengt ons zoo makkelik op een dwaalspoor. Ik voor mij houd het er voor: dat zelfs onder de rode toga van de rechter - hoe hemelsbreed ook de klove mag wezen die 'zijn' gevoels- en denksfeer van de 'onze' gescheiden houdt - een mensehart klopt dat niet onverbiddelik gesloten is voor het liefdevol begrijpen. Maar dat gebeurt niet daarom op een paar dagen, ook misschien niet op een paar weken, dat de harde bast, die liefde omsloten houdt

gebroken wordt. Enfin, wij zullen maar niet verder filozoferen. Ik ben een beetje bang voor je koude skepsis. Laat mij maar mijn geloof: het doet niemand kwaad, en voor mij is het een bron van altijd vernieuwde Levenswil.)

Ik en Rosa de Guchtenaere waren immers als getuigen opgeroepen in het proces Dosfel. Ja, dat is nu de tweede maal dat ik op een Assiesenhof verschijn. Ik hoop dat het de derde maal voor mijn eigen rekening zal wezen!

Een paar dikke muren scheidden ons af van de Gerechtszaal, waar het 'Beroemd proces' zijn gang ging. Wij hebben het 'beurt-afwachten' absoluut geen vervelende karwei gevonden De eerste dag moesten wij natuurlik aan mekaar al ons wedervaren vertellen; en dan hadden wij het vooral druk over Vlaanderen, over de grote samenwerking van harten en geesten waar het niet enkel

ons land, maar de hele mensheid geldt. De grote sociale taak van deze tijd. - De tweede dag, toen wij zo wat over deze ‘volheid des harten’ heen waren, hebben wij er een ander middel op gevonden. Rosa de Guchtenaere heeft mij zo waar een Spaanse novelle van niet minder dan acht-en-twintig bladzijden, bijna in haar geheel uit het hoofd voorgedragen: ‘De zwaluw van het Gevang’, was de tietel. Meesterlik liet Rosa al de nuances van het zangerige Spaans in haar voordracht tot hun recht komen. Waar ik niet volkomen begreep, vertaalde zij tussendoor. Enfin, het was heerlik! - Ik had waarachtig spijt toen het celwagentje voor was, en wij weer naar het huis van de levende doden moesten. Op mijn beurt heb ik dan 's namiddags een van de mooiste brieven van Rosa Luxemburg kunnen voorlezen. Wij waren net in een diepzinnige, filosofiese diskussie gewik-

keld, toen mijn gewaardeerde gezellin geroepen werd. Een poosje later was het mijn beurt.

Ik heb een van de heerlikste figuren uit Vlaanderen van naderbij leren kennen. Het Geloof in de Beweging van zo een moedige, fijnvoelende, hoogstaande vrouw als Rosa de Guchtenaere, is een zegening voor ons Volk! Waar dergelike geestdrift in de cel-lucht nog oprankt tot zo een hoge, koninklike bloei, berust de herleving van ons land in Gods handen. Het pad van Vlaanderen loopt recht.

Mijn buurman klopt op de wand. Straks wordt het sein gegeven om ons bed op te maken. Ik gun mijn buurman een goeie, heerlike nacht. Morgen begint voor hem een nieuwe reeks dagen op 't schabelleken. Maar ik zal mijn best doen om van dag tot dag een frisse groene krans van poëzie te hangen tussen het proza van de rechters, advokaten en getuigen. Dat

is ook weer eens al wat ik doen kan. Nu denk ik ineens zo: hoe wonderbaar eenzaam en verlaten op dit Zondagavenduur de gerechtszalen liggen, waar het morgen weer wemelt van getabbaarde juristen, geboeide flaminganten, van honderden angstigen en overschilligen, nieuwsgierigen, en mensen die er met hun hart bij zijn. Aan de vlakke wanden hangen nu alleen de grote, witte Kristussen met wijduitgebreide armen: Barmhartigheid en Verzoening predikende voor de lege zetels en de lege banken.

Adieu, beste kerel, ik moet opruimen.

IV
28 Julie, 1920.

Waarde Vriend,

Niet zonder aandoening las ik in de krant het verslag over de Betoging voor Amnestie, die wij allebei

hebben meegemaakt: jij in de rijen der manifestanten, ik als luisteraar in mijn cel. Inderdaad, GEZIEN heeft geen van ons iets van dit machtig vertoon van liefde en geestdrift. Toen uit een van de celraampjes een bleke hand aan het wuiven ging, kon het bijna niet anders of jullie moesten denken: ‘iemand van de onzen’. Psychologies kon het niet anders, of jullie moesten zo denken. En ik stel mij voor wat een rilling er toen door de scharen moet gegaan zijn. Want het moet tragies zijn: onmachtig te staan voor deze stroeve kubieken van zwarte baksteen, waarbinnen broeders hun jong, krachtig manneleven slijten; onmachtig zelfs om hun enkel maar de hand te reiken een warme, trouwe hand; onmachtig om hun de traan te bieden, die in opperste aandrang van liefde en woede tegelijk uit vlijmend-starre ogen wordt losgewrongen!

Het was rond de middag, en elk van ons zat eenzaam opgesloten in zijn cel, toen het breed-uitflappend lied opklonk van de straat. Ik lag met mijn hoofd op mijn armen, een beetje duizelig nog na het klimmen langs een kleine wenteltrap, die wij opmoeten om van de wandelhokken weer onze casa te bereiken, - en was zoetjes-aan in een zachte sluimer gevallen. Het koor schudde mij ineens wakker. Eerst begreep ik niet goed. Toen echter hoorde ik duidelik: ‘Wij eisen... uit 't gevang’. Daar heb je 't, dacht ik. Ineens joeg er een sterke warme golf van mijn hart naar mijn hoofd, en... nou denk je misschien dat ik ineens aan 't wenen of aan 't jubelen ging? Zo iets zou ten minste heel natuurlik geweest zijn. Maar wij hebben geleerd, hebben MOETEN leren, bij zo menige gelegenheid onze innigste aandoeningen verborgen te houden achter een masker van koude onver-

schilligheid, en ook in je cel leg je op de duur dat masker niet zo makkelik weer af. Dat komt ervan, wanneer je ertoe gedwongen wordt te leven bijna als een automaat! Ik heb een boek genomen en ben beginnen te lezen. Het schemerde en draaide wel voor mijn ogen, doch ik wou absoluut doorlezen. Maar toen werd ik ineens opgeschrikt door een ander geluid, dat wel degelik uit een cel, en niet van de straat kwam. Ik vermoed dat het een van de kameraden absoluut te machtig geworden is, en dat hij niet anders kon dan het uit te schreeuwen met heel zijn van wilde aandoening trillende wezen! Vriend, het was tegelijk subliem en 'unheimlich'! Deze schreeuw vergeet ik nooit. Heel anders is het gluiperig geroep van de celburen die met fonografestem in de avend brutale moppen naar mekaar kraaien. Heel anders ook het getier van een krankzinnige of een oproerling, wie het

dwangbuis wordt aangetrokken. Dit echter was nu een roep die kwam uit de diepste diepten van een geweldig losbarstende mensehart. Ken jij dat beeld van Rodin: De Laatste Noodkreet? Een knaap is op zijn knieën gevallen, zijn armen klieven in een opperste noodgebaar de lucht. Uit dat vallend, in-mekaar-stortend lijf stijgt een kreet: hij komt uit de voetwortels, doorhuivert dijen en borst, breekt door scheurende keel naar barstende lippen, klappert nog in de krampachtig-grijpende vingeren... Onmacht en geweld zijn beide in deze roep. En zo waren de Blauwvoet-kreten die ik hier gehoord heb in een cel! Subliem en unheimlich!

's Avends lag ik lang wakker op mijn brits en hoorde het vuurwerk afsteken op de Koornmarkt. Nooit heb ik scherper het kontrast gevoeld tussen het kermisvertoon, waarmee zo kwistig in den lande wordt uitgepakt, en de desolatie die geestelik

en stoffelik het wezen is van deze treurige na-oorlogse tijd; - een desolatie die het volk in een roes van kleurige weelde en zotte overdaad wel voor een paar dagen kan vergeten, niet echter in staat is met een breed, almachtig gebaar van zelfoverwinning van zich af te gooien. En geloof mij, in dergelike momenten, is er wel eens zo een grote dankbaarheid in mij, dat ik niet anders kan dan bidden, innig en lang, om een al te oppermachtig gevoel van losbrekende Levens-blijmoedigheid tot klare rust te brengen, door het terug te voeren naar God! Dankbaarheid en blijmoedigheid. Waarom?

Kameraad, omdat ik geloof dat ik en jij, en wij allen, onze hele generatie, geroepen zijn om door eigen levensvroomheid en de verlossende kracht van gemeenschappelik-aangewende levensenergie deze desolatie van de mensen af te keren. En omdat, in de sereniteit van dit geloof,

het zo een overweldigend-begenadigende troost is te weten: dat ook, en misschien vooral nog, in een cel onze geest en ons hart vrij blijven om het leven lief te hebben, op te voeren en verheerlikend te loven, lovend te verheerliken!

De mensen daarbuiten eerbiedigen het Leven niet meer, zij eerbiedigen niet eens meer zich-zelf. Ik heb reeds dikwels overwogen: dat, wanneer elke mens in de wereld dageliks gedurende één minuut wou denken om de duizenden en duizenden broeders die in al de gevangenissen in alle landen, verstoken van licht en lucht, van schoonheid en bewogenheid, hun bleke, matte dagen slijten, - wanneer elk zich gedurende één enkele minuut wou ontfarmen over het lot van al dezen, die zo vaak niet slechter zijn dan hij zelf, ook niet beter gewis, maar alleen steeds ongelukkiger, - er over de wereld een grote, brede stroom van zuiverende

liefde en dadenrijk medelijden zou gaan, die de mensheid zou terugvoeren naar de verlaten tabernakelen des Levens.

Broeder, in elk van ons is schuld. En wat is treurigst: dat er op de wereld gevangenissen bestaan waar eenzaam gezucht en gesnakt wordt; of dat de maatschappij waarin wij leven het noodzakelik maakt dat er gevangenissen bestaan? Elke dag zie ik hier dozijnen schimmen van mensen in witte strafpak. Bleke, uitgemergelde tronies; grauwe, vale gezichten, waarin de ogen branden diep en koortsig, van het eeuwig alleenzijn, het eeuwig-verlangen en het vechten tegen hongerkrampen. Een groot aantal onder deze mannen zijn analfabeten, kennen de vreugde niet van lezen en denken. Dag in dag uit zitten zij gebogen over armzalige werkjes: zakken plakken, netten breien, muizevallen vlechten; - komen gedurende een half uurtje in de

vrije lucht; blijven de rest van de dag opgesloten. Er komt mij een krop in de keel als ik ze zie: wat verloren krachten, wat geknakte energie en gebroken levenspotentie! En toch, wie weet wat er niet uit ieder van deze genummerden gegroeid was, indien gunstiger levensomstandigheden hun deel waren geweest; gunstiger voor hun geestelike bloei als voor hun stoffelike welvaart! Eén vraag ligt altijd gereed in hun mond, wanneer zij een van ons bij toeval dichterbij komen: ‘Meneer, geen nieuws over de pardonnatie?’ - Want in hun oogen zijn WIJ de ‘meneeren’ die kranten lezen, bezoek ontvangen en lang buiten wandelen. Arme broeders, misschein zouden zij het niet geloven: hoe deze faveurs als een onbehaaglike last op ons drukken, telkens wij getroffen worden tot in de ziel door de sloffende gang van een paar slappe benen, het slunzige zwaaien van een paar moe-

deloze armen, het onheilspellend branden van wantrouwende ogen...

Zij vragen naar nieuws over de pardonnatie; zo noemen zij alles wat lijkt op amnestie of kwijtschelding. Want ook voor ze schijnt het nog geen volkomene Vrede geworden te zijn: Vrede, die met moederlik armen-reiken Barmhartigheid uitdeelt en haar sterremantel van glanzende verzoening over een nieuwe blijde Mensheid hangt!

Eén in het verwachten met al degenen die de wereld misdadigers noemt, maar die niettegenstaande alles onze diep-beklagenswaardige broeders zijn, hopen, geloven en vertrouwen wij in de Vrede!

Het wordt donker. Gierende zwaluwen scheren langs mijn tralievenster. Er is weer muziek in de stad. In mijn hart, als een geurige ruiker, onze houwe, trouwe vriendschap waarover ik lang neerbuig, dankend en gelukkig.

V
8 Augustus, 1920.

Waarde.....,

'Begin met het Leven lief te hebben, en de rest zal u worden toegeworpen!' - Onder de vele heerlike waarheden die mij in de stilte van mijn cel werden geopenbaard, is deze mij dierbaar als de herinnering aan de vlekkeloze ziel van moeders stem, als de reine traan waardoor het licht van geliefde, gezoende ogen brandt.

In dagen van heimwee en snikkend verlangen, wanneer het eeuwige-zwijgen als een koude lijkwade over je hangt, en de sleutel van de cipier door het harde slot heen in je hart boort en knarst dat je hele lijf en ziel er van weeklagen, heb ik mij met wanhopig geloof aan deze waarheid vastgeklampt: en telkens heeft zij overwonnen. Na dergelike dagen

was het steeds dat ik schreef aan jou en de anderen: ‘Broer, ik ben onverwoestbaar. Ik wens je een leven als een vlag!’

Die met mij leven zijn wijs van ervaring en zeggen: ‘Hier is de rust. Het Leven daarbuiten heeft zijn kruisbergen en zijn grote desillusies’. Maar in het diepste van mijn hart weet ik het beter. Ik weet dat men daarbuiten niet ALLEEN is, maar met twee: wat hetzelfde betekent als almachtig. En ik weet dat het de roeping is van allen die met twee zijn: niet de kruisberg te schuwen, niet te vluchten het gevaar en de desillusie, - maar te staan op de kruisberg met armen open van benedijding, met juichende kelen, en in het gevaar omstrengeld in Liefde die onoverwinnelik is! En zo verslaat mijn grote, stralende credo ook de gedegen wijsheid en de eerbiedwaardige ervaring.

Er is een tweede waarheid waarin

ik met onwankelbaar betrouwen heb leren geloven. Deze namelik: ‘dat het nieuwe heil komt van de gemeenschap’. Dit geloof is gebouwd op het Wonder. Want er gebeurt op dit ogenblik in de wereld een groot mirakel. Jonge mannen en jonge vrouwen uit alle landen, die nooit mekaar hebben gezien, nooit de klank hoorden van malkanders stem, zijn plots ontwaakt tot het besef van dezelfde noodzakelikheid en dezelfde mogelikheden. Lees wat zij schrijven, luister naar wat zij dichten, verneem de stem uit hun dromen, en je zal zien: daar is alree levend in een heel aankomend geslacht éénzelfde wil en éénzelfde drang. En de wind die over alle landen gaat, draagt boven de wereld de symphonie van de jonge, onstuimige harten die kloppen en bonzen voor éénzelfde ideaal: verzoening en Broederschap! Nieuwe grenzen worden getrokken tussen de naties. Maar van

mens tot mens worden de grenzen uitgevaagd.

Want boven alle machten die de mensen van mekaar rukken, is er een macht die de mensen in malkanders armen drijft. Deze macht is Liefde. Wie Liefde bezit, hij ontdekt in de simpelste en de meest-verachte zijner broeders dat mysterieuze licht dat lokt en aantrekt van ver als een glimworm, en een brandend braambos wordt wanneer men er dichtebij staat! Als ieder van ons in zijn evenmens dat licht ontdekt, zal de Gemeenschap der Levenden voltrokken worden en de aarde zal doorschijnend zijn van goedheid!

Zie naar ons levende één-zijn met het volk voor wiens verheffing wij het woord hebben gevoerd - waarom wij nu in de gevangenis boeten. Geloof mij: indien ik dat volk niet in mijn hart droeg, indien ik het hier niet bij me had, niet ten allen stonde kon oproepen hier rondom

mij in mijn cel, - kameraad, ik zou verdorren! - O, moederkens uit het volk, wier jongens aan de IJzer vochten of gemarteld werden in opgeëistekampen, en die naar mij toekwaamt, wanneer ik tot u gesproken had uit de volheid mijns harten: woorden die jong waren van Liefde en Geloof, jong als ik-zelf! Gij kwaamt naar mij toe, al wenende en lachende tegelijk en gij zeidet dat simpele woord, groots van eenvoudige erkentelikheid: 'Meneer, gij zijt bedankt!' Ik had toen aan jullie voeten kunnen neervallen en om vergiffenis smeken, om de schuld die wij allen dragen aan uw verworpenheid! En gij mannen uit de fabriek en van de akker, van wie gezegd wordt dat gij ruw zijt en hard, maar in wier ogen ik de breedste, stralendste tranen heb zien schitteren die hier op aarde gestort worden! Zij zijn hier rond mij.

Dikwels, wanneer ik niet slapen

kan van een of ander groot en onverwacht geluk dat mij binst de dag te beurt viel, sturen zij hun afgezanten. Langs de ene kant van mijn brits zit het sagen-vrouwke, Maurits de Meyer, bij wie wij samen 'onuitgegeven' volksvertelsels gingen afluisteren en optekenen. Ik vraag haar: 'Hoe is het met de buurvrouw, die haar arm brak toen zij van de tafel viel waar zij, beladen met de last van haar ZEVENTIG jaren, nog opgeklauterd was om de klok af te stoffen?' En ik verneem dat de arm genezen is, en dat de zeventigjarige buurvrouw weer als naar gewoonte haar stukje dageliks brood verdient met beuzelwerk VOOR DE FABRIEK! - Langs de andere kant zit een werkman. Ik herken hem aanstonds. Ik stond op een armzalige vliering aan zijn bed, waarin hij te zuchten en te dampen lag van de koorts. Ik hield zijn natte hand in de mijne, als een koude

druipende vis... ‘Joske’ zegt hij tans tot het sagen-vrouwke, ‘begin nu maar te vertellen’. En ik hoor Joske 's gebarsten stemmetje dat klotert als de boutjes op haar kantjekussen: ‘Do was ne kier e meiske, en da meiske was veruurdield om on 'nen buum opgehongen te weurren...’ En terwijl de goede, warme ziel van mijn volk over me zoemt als een bijenzwerm, val ik in slaap en droom als een gelukzalige...

... Nieuws van hier? Er is hier een kleine tragedie gebeurd. In de cel van een van de vrienden is een zwaluw komen... sterven! Er zijn hier 's avends altijd grote vluchten gierende zwaluwen over de tuin en langs de muren. Dikwels klim ik tot aan mijn tralievenster en wring een stuk van mijn gelaat door de handbrede opening van het raampje, om hun sierlike zwerftochten te bespieden. Door die hand-brede opening nu is de zwaluw in de cel geraakt, waar zij

zich al dadelik tegen de wanden lam gevlogen heeft. 's Anderdaags heeft onze vriend de glanzende, zieltogende vogel meegebracht naar het wandelhok. En daar is ie gestorven, midden de ridderspoor en de papaver. Heel in de verte speelde een grote koperen zonnebloem de doodsmarsj.

Adieu, Het wordt donker. En ik moet mijn strozak nog ‘bewerken’!

VI
20 Augustus 1920.

Beste...!

Noordling, een man die het weten kan, schrijft ergens in zijn ‘Muurkrabbels’, dat er in elke cel een plekje is, door de eenzame gevangene steeds opgezocht, wanneer lust tot filozoferen of behoefte tot dromen hem bekruipen. Dat plekje, of liever

die zitplaats, dat is de horizontale verwarmingsbuis langs de wand. ('Verwarmingsbuis' is eigenlik een eufemisme, de juiste naam voor dat spul is: Buis, tout court!)

Ik zit dus op de buis. Ik heb een mooie kaart ontvangen: Oisterwijk, Het Wit Ven. Prachtig. Op de keerzijde lees ik: Studentelanddag. En daaronder een aantal handtekeningen: een doolhof van namen. Eigenlik is geen van die namen mij onbekend. Waar de Nederlandse Idee werd genoemd, hoorde ik ook telkens deze namen noemen. Maar de personen zelf ken ik niet allen van aanschijn tot aanschijn. Wel deze hier, en deze: ouwe, trouwe kerel! Zo was je gang, zo klonk je stem, zo blonken je ogen, wanneer je je lied zong of wanneer je luisterde naar het woord dat verkondigde ons nationaal geloof! Je was onder alle opzichten een volmaakt student: je liep nooit kollege in de nacht (die

duurde tot 10 uur in de voormiddag) en een corpsvergadering waar jij het woord niet voerde was als een advokaat zonder bef of een rechter zonder toga! (Ik vraag je ekskuus om deze vergelijking: ik zit tot over mijn oren in de jurisprudentie!) Gedurende een paar sekunden staat je beeld vôôr mij: je knikt, je groet... en je bent verdwenen...

U, en U, en U echter heb ik nooit gezien. In de verte (want de muren van een cel kan je doen wijken tot in het oneindige) zoeken mijn ogen naar een paar ogen, en mijn handen tasten naar een paar handen. Onbekende kameraad, ik dank U om Uw broedergroet.

Wat kan ik nu beter doen, dan een beetje rond te lopen. Ik heb beweging nodig. Mijn hele jeugd bruist weer in mij op. Ach, veertien maanden voorarrest zijn maar een flauwe poging om iets van de jeugd-almacht in ons te knakken! Nu weet ik in-

eens weer zo goed hoe onbarmhartig eng het hier is. Ik heb de hemel nodig, horen jelui mij, mensen daarbuiten, - en de wolken waarmee je torens kan bouwen, - en de bomen, de bomen heb ik nodig, o de bomen. Wij zijn hier nooit bomen. Mijn wijze buurman (zijn gelatenheid is een kalm vijvervlak) zegt: Hoor eens Wies, laten wij niet morren. Wij hebben hier een paar bloemekes in het wandelhok; daar vlak vôôr je, staat een hele moestuin in volle zomerbloei; kijk omhoog: je ziet een stuk van de hemel bijna zo groot als je beddelaken. Wat wil je nog meer? - 'Bomen', zeg ik. - De steen in het vijvervlak! Daar gebeurt iets in de grote, stille ogen van mijn wijze buurman, wanneer hij mij achterna zegt: Bomen! Die ogen worden nog groter: het is het beeld van de boom op zijn netvlies, dat zijn ogen doet uitzetten. Zij stralen nu heel breed en strak, en schitteringen van licht

flitsen er over heen, als het zonnezoenen over stam en kruin van de boom 'die staat in de aarde en groeit zo schoon' - zo eeuwig-heerlik als een reuzekandelaber: uit honderd vogelekelen slaat triomferend het licht op; als een wierookvat: honderdduizend bijen dragen de geur over het landschap, dat schaduw krijgt van de boom, diepte, stem, en levende luister!

Het Leven heeft mij weer te pakken. Het tintelt in mijn vingertoppen als ziedende sjampanje: het brandt in mijn voetzolen. Het is alsof ik mijn haar voelde groeien. Nu wou ik, dat ik hier klei had. Ik zou er in deuken en kneden en daveren en bonzen met mijn knuisten. Ik zou het Leven, het hele machtige Leven boetseren in een romp, een nek of een dij. Ik zou er op losgaan met geweld: het zou een geweldig epos worden! Ofwel schetterende, sissende, vlammende kleuren, en een

wit doek dat voor je bevreesd is, dat je aanstaart, dood van schrik, gefascineerd door de alles-overwinnende wil die uit je hart en je ogen slaat. Ik zou een superb beeldhouwer zijn, een Titan in de schilderkunst! - Wat zou ik nog allemaal moeten kunnen doen? Hier een beetje verder staat een harmonium, maar daar daar kan ik niet bij. En als ik er wel bij kon, zou het mij nog niets baten, want van de muziektechniek weet ik alleen af: dat zij werkt met balken, noten en sleutels! Maar gesteld nu, dat ik de techniek in mijn vingeren had (zo volkomen als mijn vriend de schilder, die getuigen kon: dat ie de besjes-figuren op zijn oude-stadsgezichten in zijn ‘borstel’ had!) en het harmonium wist te bereiken: het zou ‘subliem’ worden! De grootste Dwazen der vreugde zou ik uitdagen, wanneer ik aan het klavier zit en er op losdonder: alle registers wijd-open, katarakten van muziek,

hemelvaarten van klanken. De hele gevangenis trilt door haar miljoen bakstenen, van in haar grondvesten tot in de nokken; de celdeuren klappen open en toe als vlindervleugels, en de zielen van allen die hier levend begraven zitten stormen op Walkuren-paarden naar het licht! Presto, prestissimo! In de finale breekt het hart van de wilde speelman, en de gevangenismuren storten in mekaar en dekken hem toe.

Aldus doorbeiaardt mij de hymne van het heilige Leven: het Leven waarop wij ons recht hebben verbeurd: recht op lucht en licht, op wolken en zon, op huiskring en gemeenschap. Want de gevangenisstraf is de pijn van schade, uitgevonden door de liefdeloosheid en het egoïsme van de mensen. De dag waarop de mensheid de Liefde teruggevonden zal hebben, zal zij eveneens het middel ontdekken om een moordenaar te verheffen tot een goed mens,

een bruikbaar element in de samenleving, zonder hem daartoe tot aan de avend van zijn leven op te sluiten in een hok, als een dier dat daarbuiten alleen verschrikking kan baren.

Meer dan eens heb je mij gevraagd: ‘Hoe komt het toch dat niettegenstaande je honger naar het Leven, je tot nogtoe nooit in opstand kwam?’ Lieve..., vraag zulks niet aan mij. Vraag het aan de vele onbekende, stille helden onder onze geestesgenoten, die hier rondom mij, en in andere gevangenissen in het land, zonder morren hun juk dragen. Hun namen dienen niet tot slagwoord voor een heel geslacht; vaak worden hun namen daarbuiten niet eens genoemd, noch in de krant, noch op vergaderingen. Toch zijn zij groot onder de grootsten die voor Vlaanderen leven op een rantsoen kerkerlucht. Ook ik zal hun namen niet noemen; zoals zij onbekend en

doodgezwegen hun kalvarieweg gaan, blijven zij de heerliksten. Of ziekte hun lichaamskrachten sloopt, of zij thuis een aanbeden vrouw en een ganse krans kinderen hulpeloos alleen lieten, nog houden zij het hoofd recht, en hun moed begeeft hun niet. Zij hebben het Geloof dat zalig maakt. Vraag hun, waardoor het hun gegeven wordt zo vroom en sterk door het onbegrepen lijden der monotone dagen te gaan, en zij zullen je antwoorden: ‘Het is zo dood-eenvoudig een stuk van je leven en een stuk van je geluk ten offer te brengen aan de zaak die voor je geworden was: een tweede religie. Zaten wij hier niet, dan hadden wij wellicht voor ons volk moeten blozen en dat is zoveel erger’.

Zo zijn wij ten slotte allen, zie-je. Wanneer morgen mijn meisje komt en, evenals moeder eertijds, op haar beurt bekent: ‘dat ik niet kan liegen’, dan zou ik om dat éne woord

honderd keer mijn jeugd kunnen geven, blijmoedig en zonder berekening. En ik weet dat jij zou doen als ik, want wij zijn immers broeders naar geest en waarheid.

Als je bidt voor Vlaanderen, vergeet dan de stille, zwijgende helden niet, vergeet hen nooit en nergens. Zij zijn de palen, waarop het huis van Vlaanderen gebouwd wordt: niemand ziet ze, en toch dragen zij het Huis.

VII
September, 1920.

Ik lees Wedekind. König Nicolo, oder so ist das Leben. In het tweede bedrijf zit de koning in de gevangenis. Hij is bang voor het ogenblik waarop geen ijzeren deur hem meer beschutten zal, - als geen tralievenster langer een hindernis zal zijn voor bezoekers, en hij weer zal

staan onder de mensen met wie hij het maar niet op een akkord kan gooien, die hem niet begrijpen, en van wier drijverijen het vonnis hem heeft verlost. Koning Nicolo zegt: ‘Hoe vurig heb ik er mijn rechters reeds dank om gezegd, dat ik hier niet met mensen moet samenwonen’. Aldus spreekt koning Nicolo.

En ik?

Het is waar, ik ben geen onttroonde koning! Ik spreek niet als koning Nicolo. Als ik wel een onttroonde koning was, - maar in de ziel bleef die ik ben, zou ik nog zo niet spreken. Ik ben met honderdduizend vezels van mijn hart gebonden aan de mensen. Soms klinken kinderstemmen op, achter de hoge ringmuur. Deze stemmen zijn niet mooi: hard, schril, schor ook. Voor mij zijn zij als hemelval! Ik kan niet zeggen: de mensen zijn slecht. Ik heb altijd een onverzettelik geloof gehad in de goedheid die sluimert

in elke mens. Ik weet wat de mensen belet deze goedheid uit zich-zelf naar voor te halen: het is hun Egoisme. Egoisme maakt de mensen koel-glad, zodat zij mekaar afstoten als biljardballen; ofwel: egoisme kleedt de mensen in een pantser vol stekelige punten, als daggen, zodat, wanneer zij met mekaar in aanraking komen, zij mekaar kwetsen! Hoe heel anders zal het zijn als elk van ons er toe gekomen is dit egoisme uit te doen. Want daartoe moeten wij komen, zo wij een nieuw Leven willen en een nieuwe Mensheid. Wanneer wij dan langs de wegen van onze oude zonden gaan, zal herinnering niet zijn als as tussen onze tanden; want elke oude zonde zal geworden zijn een bloeiende oasis, rustplaats waar de bronnen springen van inkeer en demoediging. Wij zullen scheppen van ziel tot ziel - gouden doorschijnbaarheid - het bevrijdend Vertrouwen: dat is

de luciede Vrede waarin de levenden schrijden, omhangen met de puurste klaarheid van alle morgengaven, waarin iedere levensmogelikheid groeit naar haar volmaking. Schep het vertrouwen van mens tot mens, en je zal zien hoe elk de andere deelgenoot zal maken van zijn leven, als schonk elk de andere licht van zijn eigen licht. Wisseling van levenskracht wordt wisseling van klaarheid, de mensen gaan omkleed met licht en stralen het licht uit naar mekaar. Zij stralen het licht uit naar God. God is in dit licht. Zo zijn de mensen het licht van Gods levende licht!

Alle liefde is Begrijpen. En gene liefde is liefde die niet Begrijpen is. Niemand kan een ander volkomen liefhebben die niet leert zien met de ogen van die andere, niet leert horen met de oren van de beminde, niet leert geloven met diens geloof, verlangen met diens verlangen, bidden met diens hart!

Ik wou dat ik de stem had van een profeet om de mensen op te roepen tot een nieuw rijk van wakkere goedheid; om hun te leren drie grote volkomenheden des levens: welwillen, eenvoud en zachtheid. Welwillen in onze betrekkingen met de mensen om ons heen; Eenvoud in ons begeren; Zachtheid als een mystiek licht om al onze verrichtingen, een glimlach tot een zegel van geluk op al onze daden!

O, mijne broeders en zusters, - waarom heb ik niet de stem van een profeet om u op te roepen tot de goede kamp tegen leugen en lelikheid, een strijd ter verovering van het volkomene Leven, het volmaakte verheugen des Levens? - Mijn stem is kindergestamel; mijn woord is een drop slechts, amper zo groot, helaas niet zo machtig als een traan! Ik zal mijn stem mengen in het hosanna van de scheppingshymne die elke dag uit de scharlaken kelen van

mensen, dieren en vogelen, uit de kleurige kelen der bloemen, uit de groene kelen van de grashalmpjes, jubelt naar de hemel. Ik zal mijn woord gooien in de maalstroom der tijden, in de eeuwige bruising van de stromen die van de allerhoogste Himalaya-toppen van waarheid en genade onophoudelik vloeien naar de grote zee: het hart van de Mensheid! Ik wil zijn in de allereerste en de allerlaatste plaats: een mens onder de mensen, met menselike liefde en menselik geluk, met de schaamte der mensen en hun vervoering.

Ik gooi met geweld de betovering der eenzaamheid van me af. De eenzaamheid is een sirene, zij bedwelmt, zij voert je mee. Met de allerhoogste namen van verrukking wil zij genoemd worden: Godsomarming, hemelvaart van eeuwigheidsdromen, dronken verzinken in diepten van dronkenschap! Eeuwige vlekkeloze

muziek is hare stilte; in haar wordt het verglijden van de tijd gemeten op het open- en toegaan van Gods ogen over werelden van ekstase! - Waarom echter moeten wij hier, in de schemering van een gevangeniscel, komen ontwaken tot het licht van Gods aanschijn en de benedijding van het leven? Het is, omdat wij daarbuiten nooit de tijd vonden, of de tijd niet *wilden* vinden, om neer te knielen bij de stroom des levens die klaar-spiegelend vloeide langs ons pad; omdat wij gingen en de straatkeien telden, maar ons hoofd niet verhieven naar Zijn gelaat dat lichtende stond tegenover ons. Want ook in het gewoel daarbuiten wandelt de Meester. Staan wij in de liefde der uren, en voelen wij Zijn grote tegenwoordigheid dicht bij ons, - dan treedt ons tegemoet in het straatgedrang elke mens dragend voor zich uit het doek van Veronica; en de pinkstervlam

die danst over ons doorschittert de kern van diamant in alle ding op onze weg!

In het geheim der morgen-uren - vroegte is geheimenis van komende daggebeuren - heb ik gestaan in spoorhallen die zuchtten van het gezucht der dampketels in stampende lokomotieven, die trilden doorheen het ijzer van vluchtende pijlers tot in de hoogste gewelfbogen van ijzer van het sireengefluit van sneltreinen.

Huiverig stond ik en wachtte. Ik zag de mensen lopen, nog omneveld van dromen en de mist van loze morgensluimer, gejaagd over de sporen. Zij sleurden koffers en kinderen, en riepen op mekaar korte, gillende uitroepen van ongeduld en verrassing. Ik zag hen als bevrijden uit magiese cirkels van altijdeendere dingen: kilometervreters hun ogen, wijl hun gebaren be-

schreven de lijn der ronde horizonnen!

In de morgenwijding van spoorhallen is gekomen tot mij: de opbrandende eeuwigheids-honger van zuil-heiligen, in jare-doodstrijd smachtend naar de verholen visioenen Gods van aangezicht tot aangezicht.

Ik heb gereisd in nachttreinen zonder licht. Ondoorpeilbaarheid van onzekerheden lag de duisternis dik, over het land als een draaiende tafel. De gillende vaart was één onafgebroken smartscheur van kerfgeluiden dwars door het donkere hart van de nacht. (Achter ons gierden de rails: reuzeboogpezen na een meesterschot!) Mensen zaten nevens me, en rechtover me: wandelaars als ik op dezelfde planeet, van verbazing tot verbazing. Woorden vielen tussen die mensen, als ‘waar zijn we?’ - ‘het is nog ver’

- ‘o, dat schommelen’; maar ze botsten tegen de muur van duisternis die was tussen ons, en zakten verloren, verloren voor eeuwig: plompstenen in een vijver zonder grond.

Daar was een afgrond tussen mij en de man rechtover me. Een afgrond was tussen de vrouw aan mijn zij en het slapende kind aan haar borst. Afgronden overal, van mens tot mens. De eenzame, op de boord van de afgrond, schreeuwde naar de eenzame, aan de rand van de diepte. Radeloosheid en vertwijfeling galmden tegen mekaar op over alle geheimenissen der afgronden; maar heersend in deze was Zwijgen, machtig als de donder van Gods woord dat sterren beitelde als kapiteel-rozen aan de gewelven der hemelen.

Ik sidderde. Een man deed een zwaveltje ontvlammen. Een ogenblik vloekte de duidelikheid. Mensegezichten schreeuwden mense-pijn, moeheid en verveling naar me toe.

Toen mijne ziel zich oprichtte aan het verklaarde smart-gelaat van mijn buurman, waren wij allen bij mekaar: *kinderen van eenzelfde Vader*!

Nog stond ik in de liefdeloosheid van rijen ongeduldigen, aandrummend voor gesloten bureeldeuren. Telkens de deur openschoof, bewoog de mensekolom: als het machteloos heffen van een baar die morrend weer neerrolt in effen gedein. Welke demon dreef de mensen tezaam in dit stroeve huis? Onzichtbare, duizend-ogige spotschuifelaar hield ie de wacht en floot zijn harteloze deun op de maat van ongeduldige trampelvoeten!

Maar een sjofele vrouw raakte mijn elleboog met haar arm. Toen vloeide door me heen het zoete, strelende licht van haar Berusting. En het grote, stroeve huis werd vol muziek van jubilerende wenteltrappen, en het geluid van klappende

deuren als Thebaanse trompetten. Mensen stonden vôôr de poort van hemel-heimelikheden, wachtend op het Grote Geluk!

. . . .

Daar is geen Vreugde in ons leven, of onze broeders en zusters hielpen haar fijn boetseren met liefdevolle handen; en daar werd geen kruis op onze schouders gelegd waaraan onze broeders en zusters niet hielpen timmeren. En ieder van ons hielp het geluk modelleren van elk van onze broeders en zusters, en ieder van ons was een timmermansknecht in de werkplaats waar de kruisen voor de mensheid worden aaneengeslagen.

Zo laten wij dan gaan naar mekaar: dankbaar en demoedig. Zo laten wij dan mekaar benedijden en neerbuigen voor mekaars zonden. Dat vervuld mag worden onder ons het gebod van de dichter: *Admirezvous, les uns les autres*!

VIII
10 Sept., 1920.

Hier ben ik dus beland: in deze grote, witte ziekekamer. Zondagmorgen ben ik hier beland, met een tamelik zwaar pak boeken en een zeer licht pakje klederen (mijn garde-robe is totaal leeggeplunderd!) met een hoofd lijk een molensteen zo zwaar; geestelik en fiesies als het ware door mekaar geschud! Er onder! Hoe dat weer zo ineens gekomen is? Ik kan het zelf niet verklaren. Het begon te drukken. Het! De hele karwei. Toen kreeg mij een zwarte weemoed te pakken. Ik zat op mijn harde stoel, dof, star, en snikte. Ik wist niet waarom. Ik wist enkel maar dat er een leegte in mij was, en dat die leegte steeds groter werd, hopeloos groot, - en ik wachtte naar iets dat die leegte in mij zou vullen, iets dat ver-af was

en wel nooit komen zou... Maar als het dan toch kwam, dan zou het iets heel teder en zacht wezen: de melodie van een oud wiegelied, of een kleine warme kinderhand in mijn holle, kille hand. Er kwam niets. Alleen de plompe demp-stap van de cipier langsheen de cellen; en het klik-klak van de klep over het ronde kijk-oog - een geluid dat als een fijn mes in mijn prikkelbare vlees sloeg en mijn angstkwaal nog aanporde...

Nu zit ik hier in een cel van de ziekenafdeling. Het is hier ruim, hoog, helder, flink gelucht. Men is het raam komen openstellen. Zodat ik nu de wolken kan zien, en de maan 's avends. Onder mij is er een graspleintje: en daar speelt de wind over heen. In dat plekje deinende groen kunnen je ogen zo mooi te rust gaan. Het is hier zo heel biezonder stil. Alle gevangenisgeluiden komen hier sterven: de klok,

de fluitjes van de bewakers, het deure-geklap, en het slote-geratel. Een beetje verder is er een man die hoest: alleen dat gehoest klaagt en kraakt bij pozen, als een gebarsten ketel die over de straatkeien geschopt wordt.

De eerste dagen was ik totaal verdwaasd en kon het hier maar niet gewend worden. Mijn kamer was té groot, en de overvloed van lucht bedwelmde mij. Ik voelde mij bijwijlen als een dronkeman! Nu gaat het natuurlik al beter. Ik laat de zon 's middags op mijn handen schijnen en op mijn boek alsof dat altijd zo geweest was, lijk het allersimpelste in de wereld! Ik laat de avendkoelte om mijn hoofd suizelen en doe mijn ogen toe. Ik zegen het Leven, zonder mijn handen te heffen.

Alles schijnt ineens zo ver: de gevangenis, waarvan deze ziekenafdeling maar een bijgebouw is; de wereld met haar haat-apostelen en

mond-revolutionairen; de menselike gerechtigheid met haar rechters, haar advokaten en haar sterke arm! Verzonken, verloren. Ik leef hier als op een eiland.

Een eiland van gelukzaligheid. Je hebt alleen maar te zeggen: ik wil dat elke slag van mijn hart een dankgebed zij om het Leven. En terwijl je stil ligt, in je zetel (want ook deze weelde vind je hier!) of op je bed, luister je naar je eigen hart en hoort en voelt je zelf leven... en bent gelukkig, zonder verlangen, zonder herinnering. Alleen het ogenblik is voor je. En alle ogenblikken aan mekaar maken: het zijn, het pure, eenvoudige zijn... alsof je niets méér was dan een blad dat even lag te trillen in de zon.

Maar dan komt ineens weer die ellendige hoofdpijn. Lanssteken! Dat martelt je tot weeïgheid toe. Ik denk soms: het is mijn doornekroon die mij pijn doet. Misschien ben ik

sentimenteel wanneer ik zo denk. Och, maar de pijn gaat er niet mee over!

Ofwel, in de schemering, begint er ineens een bende wolven in je te huilen! Eerst zijn er maar een klein troepje, en hun geblaf komt van heel ver. Maar straks zijn zij met honderd en hun wilde, woeste jacht vaart door je bloed en maakt je rampzalig. Het water, overal om je heen, staat hol; de fosforescerende baren likken je voeten waar je zit, hoog en alleen, en uitstaart, bespatten je dijen en doen je wee als bijtende vocht. Op de oever, de onbereikbare, lichtende oever, wandelt een witte heilige en glimlacht. Zij hoeft maar haar kleine, blanke hand, als een witte vlam, uit te steken om de wolven tot bedaren te brengen. Je wil haar roepen. Je meent dat je bid; ‘Zoete, witte heilige, steek uw hand naar mij uit’, maar je vloekt, je vloekt, - en dat

hitst de wolven aan als de warme damp van vers bloed. Als je opnieuw je smeekgebed wil uitschreeuwen, ligt je tong lam in je mond. Dan ben je een koude, starre ijsblok geworden.

Ik heb gedroomd. Ik was veroordeeld om met drie andere gevangenen levend begraven te worden. Een vriendelike cipier is mij komen wekken. Er is een kleine tuin, omheind met hagedoorn in luisterrijke bloei. Daar zijn drie graven gedolven. Mijn mede-veroordeelden staan al te wachten in een hoek van het tuintje. Zij zien heel wit, en beven. Maar ik ben zeer vrolik. Ik kijk naar de klare morgenhemel waar nog een paar sterren pinkelen, en lach. Ik vraag naar de naam van de bloemen, en hoe die vogel heet die ginder zo hartstochtelik te tierelieren zit. Uit het open graf slaat een zoele aardgeur op: een geur als van appelen en oude klederen. Ik zal vragen om

mijn zakdoek voor mijn mond te mogen binden, en dan zal ik mijn ogen sluiten: het zal zijn alsof ik mij te slapen leg. Maar dan wend ik mij ineens tot de cipier: 'Hoe lang duurt het wel, eer je dood bent?' De man antwoordt: 'O meneer, dat duurt ongeveer een uur!' Het is alsof ik plots geschud word door een sterke rukwind. Zestig minuten doodstrijd! In mijn ziel wordt er een grote, stralende spiegel stuk geslagen, een hoge, slanke vaas kantelt van haar piédestal, spat in duizend gruizelementen uiteen aan mijn voeten. Ik val. Ik worstel. Ik roep: 'Moeder!' Ik zit half-recht in mijn bed. Mijn hart bonst geweldig. En het zweet breekt mij uit.

. . . .

Ik wil gelukkig zijn, elk ogenblik. Ik wil het Leven elk ogenblik door mij heen voelen gaan als een sterke, vreugdige adem van groot geluk. Sedert een paar dagen nu is deze

wil voor mij als het Beginsel van nieuwe, eeuwige wijsheid. Ik wil goed zijn, in alles, altijd, en overal; in alles mij-zelf geven, geheel, nooit half; geheel overgegeven aan de wil van Hem die over ons Leven staat. Ik wil nooit meer morren, om niets en tegen niets. Ik tracht zo demoedig te zijn als een grashalmpje: of de zon het schroeit, of het lekt van dauw-diamanten, het zingt zijn danklied altijd even nederig, gebogen onder de al-grote wind die als een Lützowerjacht over de bergtoppen raasde, maar over het grashalmpje gaat zacht als het strelen van geurige vrouwevingeren. En ook zo groot en zo heldhaftig als het grashalmpje wil ik zijn. Want het grashalmpje is heldhaftig: omdat het leeft met heel zijn leven, groeit het ook voor de zeis, groeit het om vertrapt te worden

Ik heb vandaag lang, zéér lang naar het graspleintje gekeken. Het was als een zacht tapijt waarover

gedurig onzichtbare kindervoetjes trippelden. Vruchtpluizen van de paardebloem kwamen soms even aanzweven: het waren als wieltjes van vuur, kleine radertjes van gouddraad op de lucht die zat was van zonneklaarte. Van namiddag viel de zon schuin op de bakstenen muur die vlak nevens het graspleintje, als de grote, rode, brutale hand van een politie-agent, de doortocht verbiedt naar... al wat daarachter ligt!

In de gloed van de geblaakte muur lag er het pleintje zo mildwarm, brons-overgoten, door mijn vierkant raam als een grote, goudkorstige wafel! Toen is de zon weg gegaan, maar het pleintje is nog lang goud gebleven: het wou de late liefkozing van het licht niet afstaan!

Terwijl ik met mijn hoofd tegen de zware, ijzeren tralieën aanleunde, - ging iemand aan het vertellen. De zachte, buigzame stem heeft lang verteld: van sterren die in de zware

donkere nacht openbloeien over mijn land; en van engelen, in het purper gekleed, die eeuwig, eeuwig de vooizekens zingen van ons hart; en van een jonge, bleke gevangene, die aan de purpere engelen de groet draagt van hen die nog wandelen in hun grauw mensepak, maar alree innerlik doorgloeid zijn van hetzelfde licht dat brandt onder de vleugelen van de purpere engelen... En in mijn ogen zwol, heet, een grote, bittere traan; en ik heb op mijn borst geklopt, en 'Domine, non sum dignus' gepreveld: om al mijn kleine lafheid, en mijn grote ontoereikendheden, om al wat daar eens was in mijn leven: half en lelik en onwijs.

Nu sta ik hier in de avend, als een die zijn hart zuivert, en zijn handen dompelt in klaar water van Genade. Want hij is geroepen tot grote, blijde vervulling. Want op de hoge berg zal hij zijn een priester onder de priesters en zijn leven

heffen als een gouden remonstrans over de scharen; en door alle straten der aarde zal hij dragen, op elk uur van de dag, de witte teerspijs van zijn liefde: vanwaar de roep ook komt van hongerigen en dorstigen, of hun klacht opslaat als een rode vlam van oproer in de rode middag, of zij hees als scheephorensienjaal losbreekt uit de diepten van nachtkolken, - gaan zal hij, met lichte voet, als een die zekerheid weet en het einde van alle wegen. Dit alleen toch vermag alle schuld te delgen in ons: dat wij bieden onszelf tot een zoenoffer voor onze zonden.

Toen de oude asceten afstand deden van zich-zelf, was het om aan te doen: de Nieuwe Mens. Nu echter wordt van ons gevraagd dat wij én de oude én de nieuwe mens afleggen en worden, elk van ons: Mensheid, de miljoenen-voudige! O mijne kameraden, gij allen die

mij kent en gij allen die mij niet kent, maar kameraden zijn wij vandaag door éénzelfde doopsel van Begeerte, morgen misschien door éénzelfde doopsel van Bloed, - dit is onze leer van zelfverlochening: dat wij onderdompelen onze ziel in de grote Almense-ziel, éénmaal, zevenmaal, zeventig maal zeven maal, tot niets meer aan haar kleeft van de hoogmoed van het Meesterschap, maar zij herboren rijst: ootmoedige Dienaresse, gekroond met het welgevallen van God, gesierd met Zijn glimlach als met de klaarheid van de eerste morgen!

O Mens-Broeder, vlees geworden in de smart, geroepen tot de allerhoogste duizeligheid van vreugde - de wolken worden purper en paars, en de nacht zal vallen over de aarde, en in mijn schemercel worden alle dingen al vager en donkerder, - maar lichtland gloort heller en duideliker in mij: mijn

groot geloof, als een eiland van blinkend smaragd in de donkere wateren van Dode Zeeën: dat VOLK zich noemen zal elke enkeling, op de grote dag der algemene kommunie, als alle harten zullen opgloeien in mekaar en alle handen worden geheven tot één zegening over de wereld! Mens-Broeder, de reuk van uw zweet is op de lauwe avendlucht, over het land en over de steden, - uw lichtende hart staat over mij als een blinkende robijn in de ring der avendwolken, die zijn als bruidsparen van hoog geluk aan de ingang van nieuwe zaligheden!

Ik heb mijn armen gereikt naar de hoge bruidsparen. Mijn vuisten hielden de ijzeren staven omklemd van mijn raam. Uit de diepten is het woord komen opschroeien:

Ik kom!

IX
5 Okt., 1920.

Toen zij allen, de een na de ander, met dezelfde uitspraak kwamen aandragen; eerst de doktor medicus, mijn wandelgenoot, en dan de doctor juris, mijn andere wandelgenoot, en dan ten slotte klein zorge-moederke ook al, - toen kon ik toch heus niets anders doen dan er mij maar bij neerleggen! Zij zongen allen hetzelfde liedje, de een op een toontje lager, de andere op een toontje hoger, allen het eeuwig refrein: '*Je moet nu rusten, rusten rusten*!' - Of zij dan toch niet barmhartig wouën zijn, en maar eens even bedenken wat een karwei dat is: niks niemendal te doen? Maar zij hielden niet op. Ten eerste, je mag niet werken; ten tweede, je mag niet schrijven; ten derde je mag niet denken... En ja, waarachtig, klein zorge-moederke ôôk: 'je mag

niet denken!' Toen ik, tussen twee zoenen, eens polste: 'ook niet om jou?' kreeg ik geen 'geartikuleerd' antwoord!

Ik heb het dan maar geprobeerd. Eéns heb ik een hele dag geleefd zonder te *dénken*. Dat was vreselik! Ik wil dan ook eerlik zijn en bekennen dat ik de nacht op die dag geen oogje geloken heb: zo druk als toen al de verdrongen dag-ideeën op me aanstormden! Werken deed ik ook al niet. Maar dàt is eigenlik zielig, weet je! Het is net of er binnen in je iets aan het verdorren is. Daarbij kwam dan nog het schrijfverbod. En dat is de reden warom vele goeie, beste vrienden op al hun epistels geen antwoord kregen. Ook al iets om zoo maar niet losjes overheen te stappen!

Gelukkig is de 'krachtproef' achter de rug. Altans, ik hoop dat ik geen tweede maal tot haar mijn toevlucht zal hoeven te nemen!

Nu ik hier weer met een effen blijde ziel aan mijn schrijftafeltje zit, gaan mijn gedachten naar allen die met een woord, een glimlach, als met zachte handen, de rimpels en plooien glad streken en mijn hemel weer spanden strak en klaar vol blijë schittering van eeuwigheidslicht! ZIJ brachten de onfeilbare medicijn: *Geluk*; dit geluk waarvan Roland-Holst zong:

O zoete vreugd, aan levenden te reiken en vast te hechten welriekende kransen, bloemen van 't hart die zo liefelijk geuren.

Als zij nu wisten, op dit oogenblik, hoe ik hier met onzeglike dankbaarheid aan hen te denken zit, hoe mijn gedachtenis hen koestert als in het licht van stralende kinderogen!

Eens, het is lang geleden, zat ik zo aan mijn schrijftafel, thuis! De hele namiddag, de hele avend had ik gewerkt. Er lagen een boel be-

schreven bladen vóór me. Mijn thee was koud geworden, en in mijn pijp was de brand lang gedoofd. Ik was moe, maar kon nog niet scheiden van mijn werk. Er knaagde iets aan mijn hart, en dat was als vertwijfeling. Want er was zo machtig veel dat vóór een uur als gloeiende goud uit mijn pen was gevloeid, en dat mij nu dof scheen en glansloos: goud vermengd met koper en de afval van veel onedele metalen. En de verbittering steeg nog toen ik dacht aan hem, aan haar, tot wie deze bladzijden vóór me gericht waren. God, of er dan ooit wel een mens zou zijn die stil vóór zich heen mijn naam zou fluisteren, lijk men de naam fluistert van zijn meisje of van zijn moeder, wanneer men zich alleen voelt en verlaten; één onbekende mens die mij noemen zou: broeder, voor wie mijn woord zou zijn: lamp en houvast?

En nu, grote God, nu is dat alles

vervuld. Nu heeft liefde zich rijkelik over me ontfarmd: dag en nacht staat haar gelaat over me opengebloeid, haar glimlach is warm op mijn voorhoofd, en haar witte tranen zijn als perelen in het bekken van mijn handen! Zij laat mij zijn de geringste, een simpele werkman, *hààr* werkman: bode van haar heerlikheid! Zij doet mij binst de dag op mijn tenen lopen, zacht, om niet te storen de ragfijne muziek van haar melodieën die zij ophangt van celwand tot celwand. En in de nacht zoent zij mij wakker met manestralen, en voert mij naar het venster en zet mijn ogen vol heldere sterren: dan is het alsof bloesems drijven op mijn bloed! Want nu is zij niet langer meer: enkel het verlangen naar het uurtje ekstaze dat mij hier om de veertien dagen wordt toegemeten uit de zoetheid van één mensemond en één paar geluksogen! (O, te midden van deze

ekstaze te worden opgeschrikt met een bons op de deur van het spreekkamertje, en naar je cel te wankelen, duizelig - alsof je een heilige was die verzonken lag in visioenen, en die iemand kwam opvorderen met een 'Broeder, ga de schotels reinigen' - of een dergelik altans zeer prozaïes bevel!) - Nu is liefde geworden: onophoudelik reiken van mijn hele wezen naar tientallen die ik ken, naar honderden, duizenden die ik niet ken, maar uit wier scharen één reeds op me toetrad, een broeder of een zuster, met warm gelispel van woorden en blij bewegen van handen! Mens, broeder of zuster, wie gij ook wezen moogt, - die neerzat en naar me luisterde, *ik dank U*! Vergeef mij, indien ik altijd hetzelfde herhaal. Ik stamel. Ik leer spreken. Ik beproef de woorden waarmee gezegd moet worden wat tot nogtoe alleen geschreven stond op de kroonblaadjes van de

mimosa, en op de tril-vlerkjes van de muggen die hoog en fijn bazuinen in de avend! Het staat ook in duistere hiëroglyphen gegrift op de kleine kei die rolt onder de voeten van de wandelaar. Het is een gedicht in de korrel zand en in de waterdrop, een hooglied in een druppel van ons bloed! - Maar het woord, het woord zoek ik, waarmee wij, mensen, dat eindelik zullen vermogen te noemen!

Eens, o ééns moet het zo zijn: dat wij allen mekaar begrijpen, dat wij allen één worden in het Woord! Als geen tweestrijd meer zijn zal tussen mij en mijn broeder, tussen mijn broeder en het dier; tussen ons en de sterren, de planten, de bergkristallen; geen tweestrijd meer tussen de levenden en het Leven. Maar Verzoening àl-wijd, uitgestrekt van hemel tot hemel, van planeet tot planeet, van hart tot hart en van brein tot brein!

Deze tijd nu is voor ons allen de tijd van de advent: de tijd der grote voorbereiding tot het mirakel dat Liefde moet bewerken op aarde! Honderden, duizenden zijn wij die, onbekenden voor mekaar, in alle landen en op alle plaatsen, ons hart voorbereiden tot de ontvangenis van nieuwe levensgratie, nieuw levensgeloof! Geloof in de opstanding der Mensheid, de verrijzenis des Volks! - Geloof in de komst des Geestes met witte tongen van vuur, met vurige gaven van deugd en heiligheid, over ieder van ons! Uit de baaiërd van de na-oorlogse tijd dreunt dit geloof op, als de stem van God die de wateren scheidt en de ingewanden der bergen beroert!

Wij zijn als de jonge moeder die de vrucht draagt in haar schoot, zorge-vol, angstig in de verwachting, maar koen in het allerstoutse toekomstdromen! Nog weten wij niet wat onze nieuwe wereld zijn zal.

Maar haar bouw leeft in ons: wij kennen àl de lijnen, de verdeling der vlakken, het spel van licht en ruimte; de boog van haar gewelven spant onze borst, hare koepels en torens bazuinen de lucht open over onze hoofden!

O, dat staren in deze eeuwige mogelikheden, dit ekstaties opgaan in de voleinding van onze dromebouw! - Zo heb ik nu dagen achtereen het dag-ontwaken zien gebeuren in de hemel boven de ringmuur. Het was nog klare maneschijn toen wij al aan het rondscharrelen waren om onze cel weer voor het leven van een ganse dag in orde te brengen. In de lucht van turkoois stond de gouden maansikkel, triomfantelik als een Jocondelach! - Traagjes eerst, en dan sneller om sneller ging haar goud aan het tanen, en naarmate zij al matter en bleker werd, begon de hemel van hard turkoois zachtjes

open te vloeien in zee-groene, perelgrijze, room-blanke akwarel-tinten - waarin de maansikkel dreef als een slaap-omhangen waterlelie... Zo bleef het een poos: hoogheilig-rein: wierookwalmen over het tabernakel der aarde! Maar dan, plots, over de ringmuur aanstormen, stolperend, steigerend, jonge paarden over morgenheuvelen: de roze wolken, de lila wolken, de koper-rode wolken; over mekaar, door mekaar: wilde horden ten val; dan statig de ene na de andere, plechtig-traag: stoet van hogepriesters in zwaar brokaat, harpen beurende, reukvaten zwaaiend: Halleluja! halleluja!

Ik stonds telkens, met mijn handen leunende op mijn klein, krom-gezakt tafeltje: mijn hele lijf en ziel gerekt naar de wolken. Eén jubel door al mijne zenuwen, lied ik-zelf! - Maar dan, o dan, als het ware de hemelen te voelen drukken op zijn schouders, stil als een toren van

zand ineen-te-breken onder de hemelen, geknield vôôr Gods morgengelaat te prevelen: woorden die tot ons terugkomen uit verre jaren, als trekvogelen met de Lentewind!

Zich klein te voelen, een kind: dankbaar om al wat in ons leven viel: goud van sterren en dorre bladeren, donder en klare vogelzang, morgendauw en bloedige tranen! - De heerlikheid die is van het graspleintje (waar nu op een terpje chrysanthen gaan bloeien: kleine kinderhandjes die opengaan in het groen!) naar de hemel, en van de hemel naar het graspleintje, - ik heb haar gezoend met mijn ogen: geaaid met mijn handen, ik heb haar als een zachte, schuchtere bruid in mijn armen gewiegd! Nu zal ik danken, danken om alles; om deze lange, lange rei van gevangenisdagen: ik ontwaakte 's morgens en vond een oud-oud lied in mijn keel; en 's avends, terwijl ik met groot-open

ogen op mijn brits lag, flitsten ideeën als vuurvlinders door het azuur van mijn brein!

Moeder: nu heb ik uw ogen weer gezien, uw droef-zachte ogen waarop al de zilverbloemen stonden opengebloeid! Heel mijn leven, met zijn glanzen en donkerten, lag in uw ogen waarin ik las als in een boek. Maar uw voorhoofd was als een paar witte duivevlerken: opengespannen tot een zegening over uw kind. O moeder, die ik psalmenbiddend de dood heb ingeleid, luister: alles is goed, ik bleef getrouw aan mijn belijdenis! *Ik haat niemand*. Ik dank hen die mij vervolgen. Die diepst door mijn hart ploegden ontdekten voor mij mijn heerlikste kracht. Nu zijn alle torens van hoogmoed gesloopt.

Kameraad, vriend, zuster, geliefde wie gij ook zijt die met zoete maanaandacht buigt over het donker meer van mijn lot - mijn handen en

voeten kan men binden, men kan mijn jeugd laten verbleken tussen celmuren; aan wat binnen in mij opspringt als de bergwel, aan wat binnen in me bloeit als een oleander, aan deze zuiderhemel, deze vrede, deze zekerheid raakt niemand, niemand, niemand!

Eens, eens zullen wij van hier gaan: met het reine goud des levens in onze handen: een gave voor allen die ontberen! Wij zullen onze glimlach hangen aan de mond van de droeve, wij zullen het hart van de zwakke kneden.

X
28 Okt., 1920.

Dan toch eindelik, eindelik de oplossing! Slot, of nieuw begin? Ik weet niet. Maar ik ben volkomen rustig en kalm. Een grote, kwade onzekerheid is uit me weggesneden!

Er is iets in mij, dat gedurig wil zingen en lachen. Onweerstaanbaar soms.

Nu brandt mijn gaz-vlam. Mijn gaz-vlam is als een fijn en blank rapier. Ik vouw mijn handen en bid: ‘Heer, laat mijn leven als deze gaz-vlam recht en zuiver naar omhoog klimmen. Maak mij tot een hoge, slanke fontein van wit licht!’

Buiten staat de maan-bloem open aan de bijna opalen hemel - en daaronder, dit weet ik, ligt de stad met haar torens en daken als fijn beeldhouwwerk gesneden uit nachtblauw. Maar door de geribde ruitjes van het kleine celraampje lijkt de maan een papieren lantaarn, harmonica-vormig, die zachtjes te schommelen hangt.

Ik heb een paar keer gehoord hoe ineens, God weet waar, de wind ging opduiken en als een vogel met forse wingen langs de gevangenismuren kwam scheren, waarin nu cel

aan cel de raampjes branden als ogen die lang hebben geschreid.

Als ik mijn ogen sluit, dan kan ik in elke cel de gevangene zien zitten vóór zijn tafeltje. Ik kan tientallen gevangenen zien nevens mekaar, elk van ze in een andere houding, elk doende aan diverse nietige werkjes. Ik zie er ook die niets doen. Hun hoofd rust in hun handen. Zij staren naar de wand. Het onbereikbare is in hun oogappel geworden: vlakke waanzin. Ik kan ook de gedachten zien van al die gevangenen: er zijn gedachten die mooi zijn als roze kindertjes, er zijn er die opschieten als donker struikgewas.

's Middags hoor ik soms de strafgevangenen rondwandelen op de koer van de grote gevangenis hierachter. Altijd, altijd gaan de klompen op de harde grond: k-lop, k-lop, k-lop, k-lop... Als ik dan mijn ogen sluit, dan kan ik al deze mannen

achter mekaar zien stappen. Ik zie de grauwe pakken, ik zie de gebogen ruggen, de wormstekige gezichten. En dan ineens zie ik ook hun zielen! Ik zie hun zielen: armzalige, uitgerafelde vlaggetjes die treurig neerhangen!

Ik, die mij soms een late naneef voel van Franciscus van Assisi en ook van Savonarolla - ik kan om dit innerlik gezicht mateloos droef worden, en dan weer wild van machteloos verzet! Want er waart een kwade demon door elke gevangenis. Zijn adem is als een adem van Dood. Liefdeloosheid is zijn naam, en ik wou met hem vechten als Jacob met de engel! Borst tegen borst wou ik vechten met deze demon, hem knock-out boksen met hete woorden van Liefde! Zie, mijn vriend, hoe over het land de gevangenissen zitten als reuze-spinnen. Wee de willoze die in haar mazen terechtkomt: zij zuigt de wijn uit

zijn ziel, zijn hart wordt een van de duizende stenen waaruit haar eigen lijf is gegroeid! Wee de zwakke die zij gebrandmerkt weer de straat op-jaagt: hij wordt een steen des aanstoots voor elke wandelaar, slechter dan een hond die van meester tot meester geschopt wordt! Als je op dit ogenblik de gevangenis van uit de hoogte kon zien, dan zou je de spin zien loeren uit haar drie-honderd facetten-ogen.

Hier binnen brandt de gazvlam hoog en slank. En onder haar koesterend licht (ik sta soms even op om mijn handen aan haar te verwarmen) zit ik weer aan je te schrijven. Het is een feest, telkens ik aan je schrijf. Alle bronnen springen open. Het is alsof ineens een warme lenteadem over de bergen joeg. Meiklokjes wiegelen zacht hun zoete kelken. Jong, fris gras, onafzienbaar wijd, prevelt ingetogen melodieën. Over lazuren droomvelden hangt

hoog een leeuwerik; zijn kleine vuurziel spat in miljoenen vonken uiteen over mijn hoofd!

Ik dank u, trouwe zuster, die mij die wonder-mooie Kristus-kop van Da Vinci stuurde! Daareven, toen bitterheid in me opstuwde en donkere wolken over mijn voorhoofd lei, heb ik Hem aangekeken. Zijn gelaat als een Meimorgen: klagende nachtegalen verborgen in Zijn mondhoeken! O dit gelaat dat mij telkens *breekt* van goedheid, zoals ik steeds gedroomd heb mij-zelf te breken voor het geluk van duizenden! - Eens heeft Hij Zijn gelaat over me gebogen. Het was de allereerste nacht die ik doorbracht in de gevangenis. Ik kon niet slapen van de kou. Toen kwam Hij. Hij lei Zijn witte, warme hand op mijn ogen. 'Alles is goed', sprak Hij, en Zijn woord was geurig als een tuil syringen. Sinds weet ik niet wat 'versagen' is. - Gouden klaarheid ligt nu weer

voor me open, al-wijd, als een zee van witte wijn!

Mijn vriend, waar ben je nu? Loop jij op dit ogenblik door de stad-a-giorno? Had je een afspraak met je meisje? Eens liep ik ook onder brede dreef. Elke sekunde verwachtte ik het mirakel van haar witte hoed. Waar zij trad wist ik het geluk van de grond die haar hakken zoende... Of zit je nu knusjes achter de kachel, en rookt je pijp? Eens zat ik ook zo, en wenste dat Franciscus zou komen, en preken voor de vogelen die hingen onbeweegbaar, als aan gouden draden, over de bloemen op het muurpapier..

Oeh!... zoef! Buiten gaat ineens weer de wind, en lekt de muren als een vlam, en rukt aan mijn kleine ruit. De gaz-vlam zig-zagt en knort. Herfst. Allerzielen in aantocht!

Hier in de gevangenis is de Herfst gekomen met dikke misten. In de vroege morgen liepen wij te rillen

en te trappelen in de wandelprieeltjes, en vroegen gedurig: ‘Waar blijft de zon? Komt de zon nu niet?’ Toen de mist opklaarde was het tijd om weer in onze cel te gaan zitten.

Wat weet ik van de wonderen van dit haast voorbije jaar? De Lente heb ik gezien door een spleet van het ‘dievekarretje’. Het was te Luik. Op het Boulevard d'Avroy. En langs het park, waar de boomkruinen rondden als licht-koepels! Vele jonge paren zag ik, de meisjes in helle toiletten en de jonge heren stoutmoedig en met stralende gezichten. Maar op de trein zagen wij weer niets. Wij zaten opgesloten in kleine celhokjes waarin licht viel van boven door een rond, mat glas zo groot als een kinderhoofd. Met mijn reiszak bij me vond ik amper plaats om neer te zitten. Ik dommelde gedurig in van de broei-hitte, en toen ik wakker werd ging ik

klontjes suiker zitten opknasperen, de laatste van mijn kleine voorraad! - In de zomer zagen wij de zwaluwen. Toen liep ik hier met mijn hals bloot. Nu zijn zij ineens van huis gekomen met een paar handschoenen en wat oude winterkleren. Ik heb al een vage angst voor wintervoeten, als ik mijn derde Kersdag in de gevangenis moet doorbrengen.

Wat weet ik van het voorbije jaar? - In de winter droeg mijn meisje bont; dat was zo lekker-zacht aan mijn handen. In het voorjaar bleef het bont weg, en toen kwam zij telkens in altijd weer blijere kleuren. In de zomer was zij net een roze wolk! Nu draagt zij weer bont.

En méér weet ik niet van het voorbije jaar. Of als er nog wat anders is, dan kan ik me dat op dit ogenblik helemaal niet meer herinneren.

Gij die nu onder de gouden bladerval wandelt als op een paneel van Courtens, stuur mij asjeblief een paar bronzen blaren, en een paar rode; een paar slechts van de karmijnen tongen die de bomen nu snikken over het land: een heel woud zullen zij over mijn hoofd toveren! Grote God, wat moet de wereld nu schoon zijn! Langsheen de spoorwegen liggen panther- en girafhuiden over de barmen gespreid. En door de stad wandelen de mensen in warme, strelende kleuren: bruin en grijs, en wijn-rood. En de vrouwen zijn mooi als de vlammende braamstruiken.

Ik en mijn vriend de schilder, wij hebben de Herfst liefgehad als ons meisje! Toen wij in de stad woonden, kwam hij thuis met een vracht eikeblaren, en stak bundels takken in elke vaas, kroonde de schouw, en hing een krans om het

dodemasker van Beethoven boven de boekekast. En in de kamer was dag om dag scherper de geur van het dorre lover, als een intieme offerande.

Ik zal de Herfst niet zien. De bomen branden hun goud niet voor ons. Wat zal ik zien van de wonderen van het jaar dat komen moet? Ik weet het niet. Mijn lot berust in de handen van een dozijn mensen die mij nooit hebben gezien, die mij niet kennen, niets afweten van mijn jeugd, niets van wat dag aan dag de Eeuwigheid aan mijn hart lispelde; niet één van hen zag mij ooit stil in mijn handen wenen, niet één van hen heeft mij ooit zien glimlachen terwijl ik bad tot mijn blijde God! Niemand onder hen kent mijn neerlagen, niemand mijn opstanding. Al wat zij over mij zullen vernemen zal zijn: dat ik een jonge man ben die sprak tot talrijke scharen; harde en bittere

dingen zei, omdat ik zou gestikt zijn indien ik deze dingen *niet* had kunnen zeggen; en mooie, heerlike dingen, omdat ik geloofde dat schoonheid en goedheid één zijn in het leven van de mens. - Dààrop zullen zij hun vonnis vellen.

Grote God, hoe ook dit vonnis luiden mag, ik ben bereid. Dag aan dag heb ik het leven in mij warm gehouden, zoals een moeder haar kindje warm houdt. En ik heb geleerd al het onafwendbare te dwingen in de klare vormen van het geluk. Waar alles om mij heen stroef, en koud, en lelik was, heb ik het laatste vonkje schoonheid uit me-zelf gehaald, uit me-zelf *gestampt*! Ik heb veel verdriet gehad om de anderen, weinig om me-zelf. Want dit ook heb ik geleerd: dat niemand de hemel over onze ziel kan afbreken tenzij wij alleen. Grote God, ééns, ééns heb ik, o maar drie dagen honger gehad. En op een

avend, nadat ik gedurende meer dan vier uren in een celwagenhokje door mekaar geschud werd, was ik zo àf dat iemand gerust mij had kunnen mishandelen! Het is voorbij. Mijne beste dagen bracht ik door in blije arbeid. Kinderen der stilte zijn deze brieven en mijn verzen. In elk gedicht dat ik schreef leefde ik tienvoudig het Leven dat mij ontstolen werd.

Maar nu, nu worden daarbuiten naar mij gereikt: de eeltige handen van mijn vader, en de kleine, witte handjes van zorge-moederke! Daarbuiten ligt mijn land, ontredderd, half-doodgebloed, en schreeuwt om nieuwe, jonge levenskrachten.

En kleine Tinneke, met haar wijs mondje, meent dat ik toch al veel te lang in deze ‘hogeschool’ bleef!

En als iedereen nu eens ging redeneren als kleine Tinneke?

Maar indien dit *niet* gebeurt, dan zal ik daarom toch heus niet in

opstand komen. Ik geloof dat ik nog iets anders te doen heb!

XI
22 Desember, 1920.

. . . . . .

Zorgemoederke had al een heerlik wintersprookje verzonnen. Toen de sneeuw zich op de stad kwam neerzetten ‘als een zilveren bijenzwerm’ (o, het mooie vers van Däubler!) zong zorgemoederke: ‘Nu komt-ie! Er viel sneeuw toen ie de éérste maal kwam. Nu komt ie. Hij is mijn winterkoning!’ - En zorgemoederke dichtte haar weelde-sprook je: het werd als een wonderbaar weefsel. En zij haalde maar altijd door de fijne gouddraden uit haar hart.

Dan... werd zorgemoederke d'r sprookjesdoek stuk gescheurd.

En zij kwam. Zij lachte. Zij

weende niet meer, zij lachte. Als een kleine fee lachte zij om het ‘voorhistories’ geweld van de sprookjesvernielers, en dichtte al dadelik een lichtere droom: sprookje van springende botten en subtiel lentegeluk!

O lief, licht kind: waarom kan je nu niet aan ieder geven dat godsdeel van je: je hoge, triomferende hoop? Gister kwam vader. Er trilde doffe smart in zijn woord toen hij zei: ‘Dat is nu de *derde* Kersdag jongen, dat ik u niet thuis heb!’

De *derde* Kersdag!

Hoe was ook weer de eerste? Het was ijselik koud en geen vuur in de cel. 's Avends zat ik met een kruikje warm water onder mijn veston geborgen en kroop dicht bij de snikkende gaz-vlam. Schreiend van kou en geluk schreef ik de Boodschap! ‘Laat mij mijn ziel dragen’... Alle hemelen braken open

en de sterren vielen in mijn hart!

En de tweede? - Er brandden veel flikkerende lichten rond het ruw-houten kruis in de gevangeniskapel. In een van de hokjes, achter me, werd een man onpasselik. Ik hoorde de zware bons toen ie in mekaar zakte, en dan: jammergekef als van een bezwijkende hond! Er was haastig getrappel van voeten. Korte cipiers-bevelen. Ten slotte: het lastig vooruitschuiven over de planken van mannen die een zwaar pak torsten. - Een pretentieuse stem zong: ‘Venite adoremus!’

En nu de derde Kersdag! Hier ook zullen wel veel lichten branden tussen de papieren bloemen op het outer. En de mooie kerkhymnen zullen geradbraakt worden, dat al mijn zenuwen er wee om schreien! - O, deze voorzanger gaat te werk als een verwoed ikonoklast: hij breekt de Schoonheid af, hij vermorzelt haar! - Maar ‘*zij*’ zal

komen: *zij* zal de zang der engelen brengen, en het fluitspel van de herderkens; de warmte van het kribbeken, en de schittering van de ster! 's Avends zullen zachte violen van gedachtenis open-ruisen als wonderbronnen. Het zal zijn alsof de volle urne van ons geluk wordt uitgestort over allen, allen!

En allereerst over de hoofden van mijn lotgenoten en lijdensbroeders. Hoe gaan nu, zwaar van reddingsdrang, mijn gedachten van cel tot cel, waar ik *hen* weet, de stille dulders als levend begraven in vergetelheid! O, indien het waar is, dat mijn woord daarbuiten iets vermag: ik smeek u, gij allen die zingen kunt, gij allen die verzen weet voor te dragen, die proza kunt laten aanzwellen op uw stem dat het wordt als een tocht van witte zeilen, ik smeek u: doet in mijn plaats wat *ik* niet doen kan!

Want ik zou iets willen *doen* voor

mijn gevangen broeders. Ik zou willen gaan als in mijn kindertijd van huis tot huis, zou willen gaan met de Boodschap-liederen, met de Tocht-gedichten; als Vachel Lindsay prediken ‘the Gospel of Beauty’. Niet echter om dageliks brood, als de Amerikaanse dichter-wandelaar, wou ik het woord dragen, maar om het brood van *Barmhartigheid* voor mijn geboeide kameraden! En niet één van allen die mij aanhoorden die weigeren zou!

Want is er nog één vader in Vlaanderen, die zijn zoon wou zien vallen onder browning-kogels, omdat hij de Blauwvoet liet vliegen?

Is er nog één moeder, die haar man wou laten bezwijken op een celle-brits omdat hij Recht hielp geschieden aan zijn volk?

Is er nog één zoon, nog één dochter, nog één kind, - die genadebrood wouën eten om wille van vaders Vlaming-zijn?

En welke jonge man wou zijn meisje laten schreien aan gevangenispoorten? En welk meisje wou eens de verdoken pijn dragen van Zorgemoederke?

En wanneer de deuren der nederigen openstaan voor de Bedelaar-Dichter, waarom zouden de poorten der groten gesloten blijven? Hij laat zich niet weg-jagen. Hij vermurwt de lakeien, hij dringt door tot de Meester. Boven buigt de Meesteres wellicht over een kanten wiegje, en zij hoort hoe de dichter zegt: ‘Tal van roze kinder-armpjes reiken naar de zwarte gevangenispoort. Wie kan weigeren wat kinderhandjes vragen?’

. . . . . .

Is Vrede dan toch zo vèr-af?

Gij allen die dageliks mekaar verscheurt met lasterwoorden; gij allen die nog een mens onder de mensen ‘*vijand*’ noemt; gij strafpredikers voor anderen, die de balk

niet ziet in uw eigen oog; gij die uw broeder geselt, omdat gij-zelf de zweep vreest; gij àllen die de witte Vrede verbannen houdt;

maar ik zeg u: ‘Ik haat niet. Ik herberg de witte Vrede hier in mijn cel. Laat haar komen tot u: haar vleugelen groeiden breed en sterk. Als zij langs u voorbijzweeft, zal de doode as allerwegen worden opgejaagd: en de blanke aarde zal zijn als een feestdis, waar wij allen aanzitten voor nieuwe agapen!’

. . . . . .

XII
Brussel 23 Augustus 1921.

Aan Georg Brandes,

Tweemaal achtereenvolgens werd in een open schrijven aan U mijn naam vermeld. Eens in de brief van het Vlaamse Vrouwencomité

voor Amnestie, de tweede keer in het antwoord hierop, van de heer Emile Vandervelde, Belgies minister van Justitie. De Vlaamse Vrouwen gebruiken mijn naam als een aanklacht, de heer Minister dient hij tot een verrechtvaardiging. In deze gedachtewisseling weze het mij toegestaan zelf het woord te nemen. Ik zal mij niet laten verleiden tot politieke of filosofiese diskussies over de in de bewuste gedachtewisseling omstreden problemen. Laat mij U alleen het simpel maar getrouw verhaal vertellen van mijn eigen ervaringen en belevenissen uit de sombere dagen der vervolging, die ik met zoveel getroffen wapenbroeders heb meegemaakt. Waarheidsliefde is mijn enige leidster. De waarheid over mijn geval kwam reeds zo dikwels vergroot of verkleind, en zelden geheel zuiver aan het licht, dat, waar tans Uw oordeel scheidsrechterlik wordt ingeroepen

over dingen waarmee dit geval het innigste verbandt houdt, ik niet langer zwijgen mag. Dubbel gebiedt de plicht tot spreken daar mijn woord, hoe jong ook, hier misschien een wegwijzing kan worden naar het grootmenselike werk der Amnestie, dat er een is én van Vrede, én van warme, edele naastenliefde. In deze geest richt ik mij tot U.

13 Desember 1918 werd ik aangehouden. Enkele dagen tevoor had een misleide menigte, - waaronder meest vreemde vluchtelingen - ongestraft het huis van mijn ouders mogen bestormen en leegplunderen. Mijn ziekelike moeder had de eerste verschrikkingsnacht bij buurlui kunnen doorbrengen, op een bundel stro waarop Duitse soldaten hadden geslapen. Dat stro zat vol onnoemelik ongedierte. U zult mij besparen de rest te vertellen! Wij hadden op een nabijgelegen dorpje toevlucht ge-

vonden tot ons huis weer enigzins bewoonbaar was gemaakt.

Ik werd beschuldigd van aktivisme: ‘in oorlogstijd de trouw van de burgers jegens Koning en Staat aan het wankelen te hebben gebracht of gepoogd te hebben aan het wankelen te brengen, de politiek van de vijand in de hand te hebben gewerkt, te hebben deelgenomen aan het vervormen door de vijand van wettelike instellingen of inrichtingen.’

Ik heb als achttienjarig student geen ogenblik geaarzeld mijn universitaire studies aan te vatten aan de door de bezetter vernederlandste staatsuniversiteit te Gent. Voor de wettigheid dezer vernederlandsing in oorlogstijd was artiekel 43 van de Haagse Konventie een voldoende waarborg. Sedert 25 jaar hadden de Vlamingen, zonder de geringste uitslag, om het bekomen van een der eerste en waardevolste rechten

van een volk - een eigen. Universiteit - in de bres gestaan.

Voor ons die niet op het front stonden, gold: te beletten dat de intellektuele krachten zouden verdoven in werkeloosheid - die zo schreeuwend is uitgeslagen tot bandeloosheid! - Voor *één* universiteitstudent die viel in de bloedgrachten, moesten er twee staan die de levenstaak van de gevallene zouden opnemen. Het leven van ons volk was hier ons hoogste, enigste gebod. Sterk stond in mij het bewustzijn van mijn sociale roeping als jonge intellektueel. Op de universiteit zou dit bewustzijn komen tot volle rijpheid. Sterker en pregnanter groeide uit: het gevoel van de innigste samenhorigheid met het volk waarvan ik een kind was, de grote gemeenschap van alle werkers met hand en geest. De Vlaamse Beweging zou ik steeds zien in het raam van de grote eudaimo-

nistiese beweging over alle landen. Maar 'charity begins at home'. Wie Vlaanderen schoner hielp maken, zijn eigen volk edeler en beter, hielp hij niet de *wereld* naderbrengen tot het grote geluk? Ik heb mij gewijd aan deze taak met al de geestdrift, met al de liefde en de kracht van mijn achttien jaren. Oorlog mocht geen stilstand zijn. Het werk van de geest dient eeuwig te worden voortgezet. Mijn arbeidsveld was Hamme, het klassieke ellendedorp in Vlaanderen. Alle sociale werkers in België, met K a m i e l H u y s m a n s en Pater R u t t e n aan de spits, hebben deze ellende aangeklaagd. Hier echter kon geen spraak zijn van genezing, indien men niet rekening hield met de volksaard zelf, met het hele komplex van de eigen volkspsyche, - en deze was *Vlaams*. Mijn aktie te Hamme, het dorp der zeeldraaiers en vellenbewerkers, wier mizerie-

leven zo pakkend werd geschetst door A u g . D e W i n n e van *Le Peuple* in zijn 'Door Arm Vlaanderen', het dorp der 53% analfabeten, was *Vlaams en sociaal*. Zij bestond in het inrichten van avendlessen, een volksboekerij, het houden van voordrachten waarin de volksnood aan de wortel werd getast. Wat deed ik nog meer? Ik richtte een studiekring in voor meer ontwikkelden en jonge kustenaars uit het land van Dender en Schelde. Ik stond aan het hoofd van deze studiekring. Ik hield nog voordrachten links en rechts, ik predikte het onveranderlike levensrecht van mijn volk. En dat was àlles.

Vijf maand en enkele dagen verbleef ik in de gevangenissen te Dendermonde en Vorst bij Brussel. Het régime dat op ons werd toegepast was in alles gelijk aan dat voor gewone misdadigers. Wij kwamen elke dag gedurende twintig

minuten in de open lucht. Wij kregen geen kranten. Wij ontvingen bezoek van familieleden, achter de tralies! Er was geen verwarming in de gevangenis te Dendermonde, en ons licht was een dansende gazvlam. 28 Mei 1919 werd ik door de Raadskamer te Dendermonde in vrijheid gesteld. De rechter van instruktie wees er op dat mijn 'jeugdig flamingantisme het vaarwater van het "*politiek* aktivisme" had vermeden'; betrekkingen met de bezetter waren niet gebleken te mijne laste. - Doorslaggevend bij de beslissing was de ziekte van moeder.

Twee maand ben ik thuis geweest en toen is zij gestorven. Het grote, niet te sussen verdriet om haar enig kind dat als een boef gevangen zat, had de laatste levenskrachten in haar verdoft en gedoofd.

Ik bleef in vrijheid tot 13 December 1919. Een bevel tot bijlijve-

vatting opende toen weer de gevangenispoort voor mij. Men gaf mij de stellige verzekering dat mijn proces gauw zijn beslag zou krijgen. Maar om te beginnen mocht ik eerst weer twee wintermaanden zonder vuur doorbrengen in de gevangenis te Dendermonde. Toen ik naar Gent moest ‘getransferreerd’ worden, werd ik naar het station gevoerd in een Duitse huifkar. Ik kon er zitten of liggen op wat stro, met de ketting aan mijn arm. Een schamel vrouwtje uit de volksklas was mijn reisgezellin.

Er was intussen een ‘verzacht’ régime voor politieke gevangenen, tot stand gekomen. Die ‘verzachting’ bestond hierin: dat we drie kranten per dag mochten lezen, dat de brieven naar en van familieleden zolang wij niet veroordeeld waren, niet meer gecensureerd werden, en dat wij bezoek ontvingen in een spreekkamertje, in plaats

van achter de tralies, dit laatste ‘indien de dienst in de gevangenis het toeliet’.
Te Gent was het bevel tot bijlijvevatting bekrachtigd. Ik bleef dus zitten. Het werd eind April.

***

In April 1920 leefde plots de hoop op dat ik, na negen maand voorarrest, voor het Hof van Assises zou verschijnen. Er waren juist een flinke serie processen van oorlogswoekeraars afgehandeld en ik rekende er dees' maal stellig op aan de beurt te komen. Mijn verdediging lag klaar: nota's en geschriften allerhande. Ik was vol geestdrift, een beetje opgewonden - de Lente zat mij in het bloed - ik schreef lange brieven naar mijne vrienden en vertaalde voor mijn meisje Knut Hamsun's ‘Victoria’, een werk waaraan ik een steeds frisser genot beleefde. De afloop

van het proces C a i l l a u x had mij juist kostelik geamuzeerd. Het werd zelfs het thema voor een stukje dat ik neerschreef op een namiddag, en waarvan ik voor mijn verdediging gebruik meende te maken. Ik kon toen niet weten dat ik nog acht lange maanden zou moeten wachten éér ik, evenals de ex-minister, op het bankje der beschuldigden zou mogen zitten - en dat de aktualiteit van mijn proza een deerlike misrekening moest worden!

30 April, nog in de vroege morgen, zat ik vôôr mijn tafelbed, en maakte sommetjes voor mijn bewaker, een beste kerel, die wel eens, met radde tong, gekruide Tybaert-historietjes kwam aframmelen in mijn cel. Hij deed het met zo een goed inzicht, dat ik hem al lang, van ganser harte, al de grove humor die hem in het lijf stak, vergeven had, en waarachtig een beetje van hem was gaan houden. Toen hij rond acht

uur mijn cel kwam binnenspringen om mij, met een stem die stokte van gejaagdheid, te melden dat ik ‘seffens naar Luik moest’ schoot ik in een hartelike lach, en verzocht hem daarna bedaard mij maar stilletjes alleen te laten met mijn sommetjes. Maar de man draaide rondom mij als op een spil en sloeg met zijn sleutel in zijn handpalm en ratelde maar door: ‘Neen, 't is echt, ge moet naar Luik, seffens, pak uw boeltje maar bijeen, ge hebt twintig minuten tijd. Ze staan al te wachten.’

Toen moest ik het wel geloven. Naar Luik! Ik vloekte, automaties, en toen schoot het als lood in mijn benen. Ik wou uitleg hebben, maar mijn bewaker wist er geen te geven. Hij zou gaan zien ‘naar den buro’ en ik moest me asjeblieft maar een beetje reppen. Ik maakte mijn pakje, het allernoodzakelikste: een beetje mondvoorraad, een paar zakdoeken, K n u t H a m s u n , mijn schrif-

turen - en dat was alles. Tien minuten later stond ik al in het ‘centrum’, met mijn gezicht naar de muur gekeerd, gereed om te vertrekken. Een gedienstig bewaker, die dan toch was gaan kijken op het bureel, kwam mij vertellen dat er een bevel lag van de prokureur. Dit werd mij bevestigd, toen ik zelf op het bureel mijn reisgeld ging krijgen - vijf frank - maar de reden van mijn vertrek naar Luik kende niemand.

Wij werden in het dievekarretje - een man of tien en een paar vrouwen - naar het Sint-Pieterstation gevoerd. Zo een rit door de stad, in een krakende dievekar, is uiterst geschikt om je hersens kompleet door mekaar te schudden. Een operatie waarvan het gevolg is dat je denkvermogen volkomen wordt stilgelegd. En in dit geval was het ook maar wenselik! Dan de verdwazing, als je eruit komt

en plots staat in de drukte van een morgenstation: jachtende reizigers, vrouwen, venters, karweimannen. Je ogen doen zeer, en je benen knikken onder je lijf. Wij werden saamgebonden, twee aan twee, met fijne, nijpende kettingjes en in een wachtzaaltje geduwd. Dan het perron op, de mizerable karavaan, geënkadreerd door gendarmen. Vrouwen houden hun man staan en kijken je aan met bevreesde ogen; kinderen leunen dichter aan tegen hun vader; de ziekelike nieuwsgierigheid van sommige lui revolteert je. Na de eerste ogenblikken ga je gauw weer berusten in je lot van gedeporteerd-gevangene - tentoongestelde mensewaar! - en je slaat maar een praatje met je buurman. Een jonge kerel die voor twintig jaar naar Leuven wordt gestuurd, zit te frutselen aan zijn pantoffels en haalt er tabak en cigaretteblaadjes uit. Zijn kameraden lachen, en bedelen om een cigaret.

De gendarmen zijn heel toegevend. Wij worden de trein opgesjouwd, nog altijd twee aan twee. Een man met een zilveren képi en een browning sluit ons op in de kleine vierkante hokjes van een cel-wagon. Hier zit ik nu vast. Ik kan mij nauw bewegen. Uit de hokjes nevens mij klinkt geloei, geblaf en gevloek. De vrouwen gichelen scherp en fijn om de schaamteloze moppen van hun koerageuse buurlui. De bewaker dondert en slaat de deur dicht. Wij sporen naar Brussel.

Het was rond de middag toen ik weer veilig in een gevangeniscel zat te Vorst. Hier zou ik dan nog twee dagen wachten tot er een transport gevangenen naar Luik ging. Het waren twee eindeloze, lichtloze dagen.

Als lectuur had ik de 'Baanwachter' van C o n s c i e n c e . Af en toe vertaalde ik wat uit H a m s u n . Maar de kommer sloeg mij

zo wreed om het hart dat ik telkens als een opgejaagd hert mijn cel moest rondlopen. Hoe ik me zelf ook afmartelde, de Luikse reis bleef een ondoorgrondelik geheim. Het woog op mijn hart en sloeg mij met matheid. Er was iets dat in mij rondkroop, en het was als waanzin. Jaren uit mijn leven vlogen als sekunden aan me voorbij; ik zag het einde, ik zag het honderdmaal verscheiden; van honderd doodstrijden liepen de angstsidderingen als giftige insekten over mijn geprikkelde vlees! - O deze onrust die je *àf*maakt! En alle wil om te weerstaan was maar een begocheling. Nu ik dit alles weer zit op te roepen, moment vôôr moment, als een passieverhaal in de Goede Week, - en ik weet daarnevens de ganse rei blinkende dagen, toen mijn cel was als een open bloem die hing aan het licht, en de stilte klaar als een avondklok, - dan blijken niet langer

voor mijzelf een raadsel: deze open ondergang van mijn hart; himmelhoch jaúchzend, zûm Tode betrübt! Want daar was geen ekstaze of om haar te veroveren moest ik door afgronden van de diepste verslagenheid; en geen afgrond was zo diep, was zo duister, of daarboven glom nog de vrede van een ster die zong van rein, onnoemelik geluk.

Het was een Maandag-morgen, en de derde dag van mijn oponthoud te Vorst, toen ik met een nieuwe ploeg gevangenen naar het Noordstation werd gevoerd om van daar de reis naar Luik aan te vangen. Mijn gezelschap bestond deez' maal uit een tiental vagebonden van dertig tot zestig jaar die naar Merxplas moesten, een paar jonge kerels die voor de gevangenis te Antwerpen bestemd waren, en de rest, waaronder een jonge Pool en een Rus, die de ganse reis met mij zouden meemaken. Er waren ook twee

vrouwen. De jonge Pool, die in het gangetje van de dievekar nevens mij stond, vertelde mij hoe hij zonder reispas van Parijs was gekomen en nu over de grens zou gezet worden. Hij hield zijn mager gezichtje dicht voor mijn mond, opdat ik hem goed zou begrepen hebben, zijn adem stonk als die van een leproos. Ik werd er misselik van. Ik was gelukkig toen ik eindelik weer gewrongen zat tussen de wanden van een celwagenhokje van de trein, die ons over Leuven naar de Cité Ardente bracht.

Slechts enkele minuten vôôr de trein zou stoppen in de Gare des Guillemins werden wij uit de hokjes gepakt, en mochten wij wat staan verademen in de doorgang van de celwagen. De vrouwen alleen bleven opgesloten. Mannen hingen met al de zwaarte van hun lijf aan de deurtjes geklemd, en drukten woest hun gelaat tegen het tralie-vlecht-

werk om met ze te kunnen praten. Zij schreeuwden zich hees tegen mekaar. De mannen stonden te trampelvoeten en het schoklachen der vrouwen was als een verdoemenis!

Op de greffie in de gevangenis te Luik, keken de bedienden met grote verbaasde ogen, toen zij vernamen dat er een Vlaams aktivist voor ze stond. Zij wisten, helaas, evenmin als ik, wat ik hier kwam doen. Toen ik, tien minuten later, aan het schrijftafeltje van de majoorhoofdbewaker stond, was ik nog zoo wijs als op de morgen van mijn vertrek uit Gent. De majoor die mij ontving was een klein, nors man. Hij meende mij al dadelik een bolwassing te moeten toedienen: ‘pour les belles choses que j'avais faites pendant la guerre!’ Het slot van onze conversatie was zo: - Hij: ‘Nous ne demandons pas aux Flamands de venir chez nous!’ -

en ik: ‘Nous ne demandons pas aux Wallons de venir chez nous, Monsieur le Major!’

Of de man ooit geweten heeft dat wij met ons beidjes zo doodeenvoudig het zelfbestuur-probleem hadden opgelost, moet ik tot mijn grote spijt nog altijd betwijfelen. Er gebeurde bij mijn intrede nog een ander, typies toneeltje. Ik moest mij in een badcel gaan ontkleden en al mijn goed laten onderzoeken door een fatigue, onder het waakzaam oog van een tweede majoor aan wie de eerste mij had overgeleverd. Alles werd door mekaar gegooid, en stuk voor stuk kwam uit de handen van de fatigue in de handen van de bewaker. Knut Hamsun mocht het ontgelden! De majoor had nog maar pas het boek opgeslagen en het portret van de beroemde Noor bekeken of daar had je 't al: ‘C'est encore un boche, ça!’ En de bundel novellen

maakte een halve cirkel door de lucht en kwam terecht voor mijn blote voeten, die het koud begonnen te krijgen op de vochtige steentjes. De majoor schopte toen doodeenvoudig al de rest, kleergoed en papieren, het badkamertje binnen, en ik mocht weer inpakken.

Mijn verblijfplaats te Luik was een stoffig, vunzig celletje, naar het mij voorkwam kleiner dan eene gewone gevangeniscel. Er stond een tafelbed, en er lagen, benevens een hoop dozen en pakken, nog twee strozakken op de vloer. Wij huisden er met drieën! Een van mijn gezellen was een mijnwerker van rond de vijftig, hij was de knecht geweest van zijn kozijns, die een fortuin hadden bijeengegaard in dienst van de bezetter en hun schaapjes op 't droog hadden gebracht benoorden de Moerdijk. De andere was contre-maître geweest in een ijzergieterij en moest terecht

staan ‘om aan de vijand manschappen te hebben geleverd.’ Het waren twee goeie kerels die al het mogelike deden om het mij nog enigzins gezellig te maken. Ik was nog altijd even onrustig. En de gevangeniskost beviel mij zo slecht, dat ik er anderhalve dag ziek van lag op mijn paljas. De dagen duurden lang. Wij wandelden 's morgens een half-uur in een omtralied priëeltje waar wat schildersverdriet en andere magere bloemetjes kwijnden. De gevangenismuren, vôôr ons, vlekten zwart en groezelig. Over de citadel hingen grauwe wolken. Het voosje van een beiaard in de buurt brak de dag in brokken effen monotonie. Mijn oudste gezel plukte elke morgen een paar schamele bloempjes die hij zorgvuldig in zijn brievetes sloot, en sprak daarbij, al knipogen, half tegen zich-zelf en half tegen mij: ‘C'est pour les enfants vois-tu, j'enferme toujours une petite fleur dans

mes lettres. Alors les enfants disent: C'est une petite fleur du père. Ça leur fait plaisir.' In de cel gebeurde er niets biezonders. Wij lazen af en toe een stukje in de krant, schreven brieven, sliepen. Ik herinner mij nu hoe wij op een namiddag, plots dicht bij ons, het gebabbel van een fijn kindermondje vernamen. Het was het kleindochterje van de bestuurder, dat met de meid op de koer wandelde. Zo vertelden mij mijn kameraden, die plat op de grond waren gaan liggen om, door het luchtgat, naar het kleine meisje te kijken! Na het avendeten gingen de uren snel voorbij. Vrouwen kwamen soms roepen op hun man of hun lief, die gevangen zaten. Er kwamen in de valavend, elke dag, een paar kindertjes een goeie nacht toeroepen aan hun vader. Hun stemmetjes klonken hoog en schel, het 'bonsoir, papa!' helmde tegen de muren op. Wij hoorden telkens de

vader zijn celvenstertje open- en toeklappen. Mijn gezellen vertelden mij dat gevangenen, die betrapt werden terwijl zij door hun raampje antwoordden, door de bewakers afgeranseld werden. En zekere morgen toonden zij mij een soldaat, die van de slagen nog half mank ging! - Wij rookten pijpen, stiekem en ook anders, dronken gesuikerd water en mijn gezellen leerden mij Waalse volksdeuntjes of haalden moppen op ‘qui avaient le goût du terroir!’ De man met de bloempjes was nooit uitgepraat. Met mijn hoed op één oor, en een blauwe rand van pijp-as om een van zijn ogen debiteerde hij zijn ‘chansons’. Eens vertelde hij, hoe hij, jonge man van twintig jaar, vermomd als Indiaan met een kroon van kippeveren om zijn hoofd, in de kroegjes ging vuur slikken, of met zijn tanden jonge konijntjes het vel afstroopte en ze daarna rauw opvrat, een pre-

statie die hem een boel drinkgeld in de zakken toverde! Hij was een aardige vent, ruw maar goed. Ze noemden hem ‘le grand Colas’, en hij was waarlik groot door zijn gave gelatenheid.

Zo ging er bijna een volle week voorbij. Maar thuis waren zij intussen niet werkeloos gebleven, en vôôr de week ten einde was vernam ik dat, door tussenkomst van volksvertegenwoordiger Van Opdenbosch, mijn gevangenschap te Luik weldra tot het verleden zou behoren en ik weer naar Gent zou worden overgebracht. Hiermee was tevens de aandacht gevestigd op de willekeurige handelwijze van het gerecht, dat met mij speelde als een kat met een muis, en mij maar niet de genadebeet wou toedienen! Nu week ineens alle onrust van me. Als ik hier nu maar gauw, gauw uit was! En lang hoefde ik goddank niet te wachten, 10 Mei, een Maandag

na de noen, juist acht dagen na mijn aankomst te Luik begon de terugreis.

Over deze terugreis wordt verteld in de Xde Celbrief. Ik zag het Lentewonder door een spleet in de dievekar; gedurende drie lange uren, zaten wij, beklemd en bevangen, in de vers-geverniste, snikhete kistjes van de cel-wagon; de Brusselse dievekar, die ons naar de gevangenis te St-Gillis voerde, was als een mortier waarin wij letterlik door mekaar werden gestampt! Onder de gevangenen die met mij meereisden waren een jonge man, die zat voor desertie, en een meisje van rond de zestien jaar, een mizeriekind, bloedarm en scrofuleus, met een doek om haar hals. De idylle van die twee heb ik al zo dikwels verteld. Het meisje stond te schreien in het wachtzaaltje te Luik. Zij schreide grote tranen, die traag over haar bestoft gezichtje liepen. De zusters in de gevangenis

waren niet goed geweest voor haar. Zij hadden haar niet eens naar d'r familie laten schrijven. Kijk eens, nu moest zij met een vuil, versleten boezelaar naar Brugge, en bij d'r eigen zuster lag er nog een kraaknieuwe. Het kind was door haar vader aan haar lot overgelaten. Zij werd opgepikt langs de straat, en nu moest ze tot haar een-en-twintigste jaar naar Brugge. Maar de deserteur was voor haar een liefderijke trooster. Hij droeg de boeien met zo een kwajongensachtige trots, zijn joviale stem klonk zo hartelik en warm, en nog vôôr wij op de trein zaten had hij het meisje al aan 't lachen gebracht. Dan hebben zij de hele reis lang naar mekaar zitten roepen, elk van uit zijn hokje, arme, gevangene harten! Ik hoor nog de jolige man, vôôr de dievekar aanzette: ‘Margueritte, dis, je t'aime savez-vous!’ - en het Walinnetje dat zong op haar beurt: ‘O, moi

aussi!' - Hij zou haar schrijven, lange brieven, en hij zou zeggen dat hij haar kozijn was. Ja, dat moest-ie doen. Het idee van deze stiekeme liefde goot haar zo vol geluk dat het uit haar mond borrelde in korte, hortende geluidjes, die waren licht als zeepbelletjes!

Het was rond vijf uur toen wij in de gevangenis te St-Gillis aankwamen. En pas na zeven zat ik voor de zoveelste maal in een nieuwe cel. Ik was doodmoe, maar moest nog twee lange uren wachten eer ik op mijn brits mocht gaan liggen. Ik kreeg het achtste van een broodje om mijn honger wat te stillen. Ik was slap als water, en ik geloof dat ik ijlde. Grote landschappen dwaalden door mijn cel, luchtspiegelingen op de witte wanden. In deze gevangenis waarin ik nu zat was vader H a i n a u t de dood ingegaan. Eéns had ik de man gezien; hij zag geel als was en sprong op krukken.

Men vertelde dat hij bloed spuwde. Als een Dies Irae zong het in mij: Wat doen wij voor u, arm Diets, arm Diets. Zie wij komen met ons hart dat jong is, en wild als een veulen in de Lente: zie wij komen met ons leven dat rijp is als een rijpe druivetros; wij komen met onze liefde en onze dromen. Vrijheid, leven en jeugd, wat zijn zij voor ons? Daar is geen vrede voor ons in het zoete schijnsel der avendlamp, en geen geluk in de lach van ons lief, voor ons de belijders van uw rouw en uw eindelike verheerliking. Waarom hebben wij niet honderd liefden om u te geven, honderd jeugdseizoenen om voor u te branden als wierook, honderd levens om te hangen om u als schilden blinkend van goud en edelgesteente? Maar wij komen met éne liefde, en met éne jeugd en met één leven, en het is niet genoeg om de losprijs te betalen: dat Gij

worden zoudt VRIJ, en de banden zouden springen om uw magere leden! Wat doen wij voor u? Wat doen wij voor u?

In deze gemoedstoestand - en de honger bleef als een stil maar stadig vuur onder de as - verliepen weer drie dagen. Sedert ik uit Luik kwam, was ik maar één half uurtje in de open lucht geweest. De Donderdag morgen 13 Mei, reisden wij af naar Gent. Toen wij de poort op de Nieuwe Wandeling binnenreden was het alsof er een steen van mijn hart werd gerold. Ik was weer waar ik zijn moest, in afwachting van het slot! Er stond een pakje eten voor me klaar: het potje was op een vloek zo leeg als een eierschaal! Maar ik had de ganse dag zware hoofdpijn.

's Anderdaags mocht ik een half uurtje langer dan naar gewoonte in het wandelprieeltje blijven. En toen is het gebeurd. De lucht heeft

me zat gemaakt en ik heb gezwijmeld. De grijze dokter grommelde in zijn baard over ‘moderne Bastilles’. Hij was erg met mij begaan, en ik heb later vernomen dat hij vreesde voor tering. De Luikse reis had me zo verzwakt dat ik sindsdien in de gevangenis geen dag meer volkomen gezond ben geweest en herhaaldelik uit de cel naar de ziekenafdeling verhuisde.

Niemand heeft ooit het geheim van mijn deportatie naar Luik kunnen ontsluieren. Wanneer, acht maand nadien, op 12 Desember 1920, mijn advokaat, Mr. B o r g i n o n , aan het Openbaar Ministerie uitleg vroeg over deze ongemotiveerde onheilsreis, kreeg hij tot antwoord: een schouderophalen! De heer Prokureur zette het meest onschuldige gezicht van de wereld op en zei: DAT HIJ VAN NIETS AFWIST - waarop het snedig antwoord van Mr. B o r g i n o n :

‘De gevangenisdokter weet er zoveel te meer van af.’

Maar de gevangenisdokter kon mij ook niet helpen. Ik leed aan akute neurasthenie: er waren dagen dat ik opgewonden liep als een driftig hert, andere dat ik mat was, als een geslagen hond. Allerlei fiesiese malaises werden mijn deel. Ik werkte om er mij boven te houden. Maar de dokter wist het wel: een gevangenis is nu eenmaal geen sanatorium voor zenuwlijders! Toen in de zomer het Kongres voor Moderne Kunst te Antwerpen een vraag richtte tot de Minister om, op grond van mijn gezondheidstoestand, om mijn invrijheidstelling te verzoeken, luidde het antwoord: dat het mij vrij stond mij te wenden tot de Prokureur te Gent, van wie ik afhing. De heren echter te Gent waren met verlof aan zee of in de Pyreneeën.

Het werd Oktober. Een vraag om uitleg van volksvertegenwoor-

diger Van Opdenbosch aan de heer Minister van Justitie, na mijn Luikse reis, was zonder uitslag gebleven. Sindsdien waren ook het frontkamerlid Maes en Volksvertegenwoordiger Willem Eeckelers meer dan eens voor mij gaan aankloppen en hadden herhaaldelik op het spoedig behandelen van mijn zaak aangedrongen.

5 Oktober kreeg ik een brief van mijn advokaat, Mr De Vuyst te Dendermonde, die mij meldt dat mijn dossier te Gent ONVINDBAAR is. En 23 Oktober, op een avond, word ik uit mijn cel gehaald en bij de deurwaarder gebracht, die mijn akte van beschuldiging komt betekenen! Onvindbaar dossier, akte van beschuldiging: de situatie moet wel zeer onwaarschijnlik lijken maar is er niet minder echt om.

De dag daarop, een Zaterdag, rond 10 ½ ure in de voormiddag, word ik uit het wandelhokje ge-

roepen om te verschijnen vôôr de voorzitter van het Hof van Assises. Tien minuten stokkestijf in de couloir gestaan en dan binnen. Achter de groene tafel, in een brede zwarteiken zetel: de voorzitter - blinkende schedel en zilveren baard - Griffier, gekosmetikeerd, nevens hem.

De Voorzitter kijkt de binnenkomende aan, over zijn neusnijper heen, en zegt tot zijn griffier, op een toon waarvan meewarigheid en ironie de komponenten zijn: ‘Och, 'nen artiest, kijk naar zijn haar!’

Ik ga zitten. De ondervraging neemt een aanvang. Tamelik bits. De heren zijn trouwens allen begonnen met tegen me uit te varen. Maar tegen die intimidatie-taktiek ben ik al lang gepantserd.

Eerste vraag: ‘Waar zijde-gij geboren?’

Antwoord: ‘Te Sint-Gillis bij...’

Voorzitter: ‘Zeg Sin-Djilles, gelak as al de boeren - mee al die woorden

die ge ginder van boven in Holland gaat zoeken!'

Ik laat de Voorzitter uitwoeden. Antwoord verder zo bedaard mogelik.

- 'Moens lees eens uw akte van beschuldiging, want ik weet nog niet eens goed van wat gij beticht wordt.'

Ik lees enkele alinea's. 'Goed, goed' - zegt voorzitter - Ik weet al hoe zwaar dat ge weegt. Hebde nog iets bij te voegen??

Ik teken protest aan tegen mijn langdurend voor-arrest, tegen de Luikse reis. De brave man schijnt niets op zijn gemak, doet heel nerveus. 'Ja, ja... ge kunt reklameren als ge wilt... bij het bestuur... bij de minister... ik kan dat echter hier niet optekenen. De prokureur heeft mij over uw geval gesproken... Ik wist eigenlik niet dat ge zo lang vastzat...' etc.

Het incident is voorbij. Voorzitter

vraagt naar de naam van mijn verdediger.

- 'Meester De Vuyst te Dendermonde...'

- 'Ah! da's een goeie, die ken ik, die pleit niet lang.'

- '...en Meester Borginon te Brussel.'

- 'Ken ik niet. Pleit die lang? -'

Deze vraag komt als een pijl. Ik kan mijn voorzitter geen bescheid geven. Maar zijn griffier is beter op de hoogte. Mr Borginon heeft tijdens het proces Dosfel drie uur lang gepleit!

Voorzitter, down: 'Drie uren! - En gij, gade-gij ook nog een meeting houden?'

Ik: 'Absoluut niet, meneer de Voorzitter, ik zal alleen maar mijn beweegredenen uiteenzetten, U...'

Voorzitter: 'Goed, goed, want ge weet, niet waar, of gij daar veel praat of niet, dat helpt u toch niet vooruit.'

Deez' maal ben IK het die pal sta. O sancta justitia! Ik ben dus al gewogen!

Maar nu begint voorzitter zich aan mij te interesseren. Hij informeert naar mijn familie (dat moeder doodging van hartzeer is hem niet onbekend), laat mij horen dat hij niet begrijpt waarom IK werd ingerekend, terwijl anderen voorlopig in vrijheid bleven. Ik antwoord natuurlik dat ik dit eveneens niet begrijp. - Ik ben al aan de deur. Voorzitter roept mij terug.

'Maar M o e n s , ge zit hier nu al zo lang, wat doede-gij hier?'

'Meneer de Voorzitter, als ik niet ziek ben dan studeer ik, en ik heb hier al twee bundeltjes verzen geschreven.'

Stupefaktie. Dat 'verzen maken' gaat boven de oude rechter zijn verstand. Met een onbetaalbaar gezicht wendt hij zich tot zijn griffier en zegt: 'Hebt ge dat van ze leven

geweten? DAT zit tussen vier muren en leeft met zijn kop in de wolken! Allemaal voor dat ideaal!'

Mijn onderhoud met de voorzitter van het Hof van Assises is afgelopen.

Zo was dan het voorspel van mijn eindelik proces, na 17 maanden en 3 weken voorarrest, dat duurde van 8 tot 10 Desember 1920. Waar ik bij elk vorig onderhoud gestaan had voor onverschilligheid, een vijandig ongeloof aan alles wat enigzins lag buiten de sfeer van het alledaagse, gaf de magistratuur zich *hier* bloot in groteske humor. Ik verwachtte een 'eklatante' veroordeling. En in die verwachting werd ik niet bedrogen; 4 jaar gevangenisstraf, de kosten en 2000 fr. schadevergoeding aan de Belgiese Staat - de brief van de Vlaamse vrouwen vermeldt verkeerdelik 10,000 fr., zo als trouwens ook H u y s m a n s in de Kamer verkeerdelik deze som heeft

opgegeven: deze som werd gevraagd maar niet toegestaan - solidairlik te betalen met mijn medeveroordeelde, een oud beproefd flamingant die een paar van mijn voordrachten had ingeleid en daarvoor 2 jaar gevangenis kreeg!

Een paar weken vôôr het proces mocht ik op het Gerechtshof te Gent mijn fameus dossier gaan inkijken. Wanneer ik hiermee klaar was - het inzien en nota's nemen gebeurde tussen twee zich-kostelikvervelende gendarmen! - werd ik in een klein, laag wachtcelletje gesloten. Het was er donker, je kon er nauw ademhalen: de schaarse lucht die je er toegemeten kreeg was doortrokken van onnoemelike odeurs. Ik ontdekte in een hoek op de bank een man met een fluwelen jas en een werkmanspet. Toen ik hem vroeg ‘hoe het stond met zijn zaak?’ - (de gewone formule om met je lotgenoot een

gesprek aan te knopen!) - antwoordde hij zonder verpinken: ‘O, ik zit voor me leven.’ Ik had in de verste verte niet kunnen vermoeden dat ik *déez'* maal tot gezel had gekregen: de geduchte moordenaar wiens schrikbarend bedrijf sedert enkele dagen door al de kranten in 't lang en in 't breed werd verhaald en gekommenteerd. Hij was het zelf in levenden lijve. Hij zei het doodeenvoudig, langs gijn neus weg, en liet het akelig verhaal van zijn dubbele doodslag als een film aan mij voorbijgaan. In een donkere kelder had hij zijn slachtoffers afgestoken met een spade, de een na de ander, de man en de vrouw; het kind was door een toeval ontsnapt. 't Had hem niets gedaan, ‘want hij zag er geen bloed!’ - Maar toen ie voor de rechter van instruksie had moeten bekennen, - ‘peins ne keer moeten *bekennen* dat-ie twee mensen had kapot ge-

maakt' - toen had hij gegrold als een stier, en de gendarmen hadden hem gebonden weer in het celwagentje moeten stoppen. Ik bleef ongeveer 2 ½ uur in het gezelschap van deze man. Daarna heb ik hem dikwels teruggezien in de gevangenis, terwijl ik langs de wandelprieeltjes voorbijliep. Hij had een eigenaardige manier om mij te groeten: hij tikte met zijn wijsvinger tegen zijn rechterslaap en snokte daarbij zijn mondhoeken omlaag tot een glimlach die eerder was als een grijns.

En tans kom ik tot de alinéa, die de heer Minister van Justicie in zijn brief aan U aan mijn geval heeft besteed. De heer Vandervelde zegt: 'De jonge dichter Wies Moens is door mij vrijgesteld geworden de dag zelf volgende op zijn veroordeling.' Het is bedroevend voor de heer Minister dat er DRIE MAANDEN moesten

verlopen eer deze *theoretiese* vrijstelling werkelikheid werd.

Ik kwam pas vrij: 5 Maart 1921, enkele dagen nadat ik in de gevangenis met andere politieke gevangenen het bezoek had ontvangen van de Minister in hoogst-eigen persoon. Het lang uitblijven van mijn verlossing werd toen geweten aan bureaukratiesleur en bestuurlike hardkoppigheid! - De Heer Minister zegt: dat hij mij heeft vrijgelaten 'om reden van ziekte'. Inderdaad, de dag vôôr mijn vrijlating vertrok een rapport van de hoofddokter waarin het heette dat ik leed aan 'psychasténie et faiblesse générale'. Dit heeft echter niet belet dat ik VOORWAARDELIK werd vrijgesteld, op grond van de wet van 83 die, na ⅓ van de volbrachte straftijd, op misdadigers tegen gemeen recht toepasselik is en nu ook op politieke gestraften toepasselik gemaakt werd. De voorwaarde

luidt uitdrukkelik: ‘niet deelnemen in het openbaar aan vergaderingen van politieke aard.’ Deze voorwaarde blijft van kracht niet gedurende de tijd van de nog uit te zitten straftijd, maar gedurende het DUBBEL van deze tijd, dat is tot OKTOBER 1925! Het officiele stuk van deze ministeriele beslissing moet ik dag in dag uit op zak dragen. In alle andere omstandigheden had ik deze vernederende voorwaarde kategories van de hand gewezen. Dwanggebod was: mijn geknakte gezondheid. (De laatste dagen openbaarde zich een begin van hartaandoening die aldra akuut dreigde te worden). Dat het gehoorzamen aan dit onoverkomelik dwanggebod mij werd tot een geestelike marteling, zouden mijn vrienden hier volmondig kunnen getuigen.

Tenslotte zegt de heer Minister: ‘Die invrijheidstelling heeft mij schampere kritiek gekost vanwege de burgerpers’. Ik heb van deze

kritiek niets anders gemerkt dan een paar stereotiepe zinnetjes in *Le Soir, La Flandre Libérale* en *La Métropole*: ‘on vient de lâcher l'âme du mouvement estudiantin pendant l'occupation, le jeune poète activiste W i e s M o e n s ’. Daartegenover staat, onverdeeld, de *ganse* Vlaamse pers, deze Vlaamse pers die dan toch wel de levende uiting is van meer dan 4 ½ miljoen bewoners van het koninkrijk België, en waarmee de heer Minister in het geheel geen rekening meent te moeten houden. Deze Vlaamse pers heeft de Minister de weg gewezen naar mijn invrijheidstelling, zij is de tolk geweest van de duizenden die, door hun warme sympathie, de zuiverheid van mijn zaak in het licht hebben gesteld.

Maar het is gemakkelik aan te nemen dat de heer Minister het prestige van de Vlaamse pers volkomen uitschakelt, daar waar hij,

in datzelfde antwoord aan U, de Vlaamse volkseis om een Nederlandse *Staats*universiteit te Gent, met zulke lichtvaardige beweringen als daar voorkomen tracht af te schepen.

Ziehier nu het einde van mijn geschiedenis. Vier dagen ben ik vrij geweest. De vijfde dag stond ik al in de kazerne; het oproepingsbevel kreeg ik in handen bij mijn vrijlating. Een bewijs dat ik wezenlik ziek was: ik werd dadelik naar het hospitaal overgebracht en na drie weken weer voor een maand naar huis gezonden. Mijn ongeschiktheid tot de gewone wapendienst bleek uit het advies van de legerdokter dat luidde: 'Anémie et troubles cardiaques.' Op het ogenblik dat ik dit schrijf, ben ik heus soldaat, in dienst van het Belgies vaderland dat, omdat ik aan de Vlaamse universiteit gestudeerd heb, elke Universiteitspoort

voor mij gesloten houdt, zoals ook met de vierhonderd studenten van de Vlaamse Hogeschool het geval is.

Ik heb gepoogd door dit verhaal een beeld op te hangen van de vervolging aan dewelke ik met zovelen heb blootgestaan, in het licht te stellen de betreurenswaardige mentaliteit die bij deze vervolging heeft voorgezeten. Indien daaruit mag worden afgeleid dat Amnestie in ons land een redelike daad wordt, dan klinke dit luid in de oren van hen die opkomen voor het herstel van de volkerenvrede in Europa, maar niet beginnen met deze vrede te bevorderen waar dit onmiddelik ligt binnen hun bereik.